



HERo  
ДаткаЙым



## Аналитикалык отчет

# « Кыргыз Республикасынын билим берүү системасынын гендердик өлчөмү»

«ДаткаЙым – Гендердик теңчиликке жаңыча жетишүү» долбоору  
HERo – New narratives towards a gender equal society  
EIDHR/2019/409-867



Бул басылма Европа Биримдигинин каржылык колдоосу менен жарык көрдү. Анын мазмуну үчүн Данил чыгармачыл өнүктүрүү борбору (Италия) жана «Социалдык технологиялар агенттиги» Коомдук Бирикме жооптуу. Басылма сөзсүз түрдө Европа Биримдигинин көз карашын чагылдырбайт.



<b>Документтин аты</b>	<b>Аналитикалык отчет «Кыргыз Республикасыны билим берүү системасынын гендердик өлчөмү»</b>
<b>Ишмердүүлүк</b>	<b>А3.2</b>
<b>Авторлор</b>	<b>«Социалдык технологиялар агенттиги» Коомдук Бирикмеси жана "Данило Дольчи" чыгармачылык өнүгүү борбору (Италия)</b>



## Мазмуну

<b>1. КЫРГЫЗСТАНДЫН ЭЛ АРАЛЫК МИЛДЕТТЕРИ ЖАНА УЛУТТУК МЫЙЗАМДАРЫ БИЛИМ БЕРҮҮ ЧӨЙРӨСҮНДӨ БААРЫНЫН ТЕҢ УКУКТАРЫН ЖАНА ТЕҢ МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРДҮ КАМСЫЗ КЫЛУУ.....</b>	<b>4</b>
1.1. Гендердик теңчилик жана инклюзивдик билим берүү жаатындагы эл аралык документтерди карап чыгуу .....	4
1.2. Гендердик теңчилик жана билим берүү жаатындагы ченемдик укуктук актыларды кароо .....	9
<b>2. БИЛИМ БЕРҮҮНҮН АР КАНДАЙ ДЕНГЭЭЛДЕРИНДЕГИ ГЕНДЕРДИК АСПЕКТТЕР: МАСЕЛЕЛЕР ЖАНА СУНУШТАР .....</b>	<b>16</b>
2.1. Мектепке чейинки билим берүү: көйгөйлөр жана сунуштар .....	16
2.2. Мектепте билим берүү: көйгөйлөр жана сунуштар .....	18
2.3. Кесиптик билим берүү: көйгөйлөр жана сунуштар .....	25
<b>3. ОКУУ-МЕТОДИКАЛЫК КОМПЛЕКСТЕРДИ БАСМЫРЛООГО КАРШЫ ЖАНА ГЕНДЕРДИК ЭКСПЕРТИЗА ЖҮРГҮЗҮҮНҮН МЕТОДОЛОГИЯСЫН КОЛДОНУУ БОЮНЧА УСУЛДУК КӨРСӨТМӨЛӨР.....</b>	<b>32</b>
3.1. Окуу-методикалык комплекстерге талаптар.....	32
3.2. Окуу-методикалык комплекстердин дискриминацияга каршы жана гендердик экспертизасын жүргүзүүнүн методикасы.....	32
3.3. Антидискриминациялык жана гендердик экспертизанын индикаторлору	34
3.4. Окуу-методикалык комплекстердин дискриминацияга каршы жана гендердик экспертизасынын сандык жана сапаттык критерийлери .....	41
<b>4. БИЛИМ БЕРҮҮ СТАНДАРТТАРЫНА ЭКСПЕРТИЗА ЖҮРГҮЗҮҮ БОЮНЧА СУНУШТАМАЛАР.....</b>	<b>45</b>
Долбоор жөнүндө.....	46



## 1. КЫРГЫЗСТАНДЫН ЭЛ АРАЛЫК МИЛДЕТТЕРИ ЖАНА УЛУТТУК МЫЙЗАМДАРЫ БИЛИМ БЕРҮҮ ЧӨЙРӨСҮНДӨ БААРЫНЫН ТЕҢ УКУКТАРЫН ЖАНА ТЕҢ МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРДҮ КАМСЫЗ КЫЛУУ

### 1.1. Гендердик теңчилик жана инклюзивдик билим берүү жаатындагы эл аралык документтерди карап чыгуу

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 6-беренеси, мыйзамда белгиленген тартипте күчүнө кирген, Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп саналган эл аралык келишимдер, ошондой эле эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптери жана ченемдери Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Кыргыз Республикасынын системасы. Ошол эле учурда *«адам укуктары боюнча эл аралык келишимдердин нормалары башка эл аралык келишимдердин нормаларына караганда түздөн-түз таасир этет жана артыкчылыкка ээ»*.

Билим алуу укугу – эл аралык коомчулуктун деңгээлинде таанылган жана эл аралык документтерде жарыяланган негизги адам укуктарынын бири.

Ошентип, атап айтканда, алар төмөнкүлөрдү камтыйт:

- 1948-жылда кабыл алынган Адам укуктарынын жалпы декларациясы;
- 1966-жылдагы Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар боюнча эл аралык пакт<sup>1</sup>;
- 1966-жылдагы Жарандык жана саясий укуктар боюнча эл аралык пакт<sup>2</sup> жана анын факультативдик протоколдору;
- Аялдарга карата дискриминациянын бардык формаларын жок кылуу жөнүндө Конвенция, 1979-ж.<sup>3</sup>;
- 1960-жылдагы билим берүүдөгү дискриминацияга каршы конвенция<sup>4</sup>;
- Техникалык жана кесиптик билим берүү боюнча Конвенция, 1989<sup>5</sup>;
- Баланын укуктары жөнүндө конвенция 1989-ж<sup>6</sup>;
- Майыптардын укуктары жөнүндө конвенция 2006<sup>7</sup> жана башкалар.

---

<sup>1</sup> КР 1994-жылдын 12-январындагы N 1406-XII токтому менен Кыргыз Республикасы кошулган

<sup>2</sup> КР 1994-жылдын 12-январындагы N 1406-XII токтому менен Кыргыз Республикасы кошулган

<sup>3</sup> Кыргыз Республикасы Жогорку Кеңештин Мыйзам чыгаруу жыйынынын 1996-жылдын 25-январындагы N 320-1 жана ЖК ПП 1996-жылдын 6-мартындагы П N 257-1 токтомдору менен кошулган

<sup>4</sup> ЖК 1995-жылдын 10-июнундагы П № 96-1

<sup>5</sup> Кыргыз Республикасы Жогорку Кеңештин Мыйзам чыгаруу жыйынынын 1995-жылдын 8-июнундагы № 128-1 жана 1995-жылдын 10-июнундагы № 91-1 ЖК ПП токтомдору менен кошулган

<sup>6</sup> Кыргыз Республикасы 1994-жылдын 12-январындагы N 1402-XII токтому менен кошулган

<sup>7</sup> Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2011-жылдын 16-сентябрындагы N 422-р токтому менен бекитилген



**1948-жылда кабыл алынган Адам укуктарынын жалпы декларациясы** бардык адамдар ээ болгон укуктардын биринчи глобалдык жыйындысы болуп саналат. Анда бардык адамдар эркин жана кадыр-баркы жана укуктары боюнча тең төрөлөрү белгиленет (1-бер.).

Адам укуктарынын жалпы декларациясынын 2-беренесинин 1-пунктуна ылайык, ар бир адам расасына, түсүнө, жынысына, тилине, динине, саясий же башка ишенимдерине, улуттук же социалдык тегине, мүлктүк абалына же башка статусуна карабастан, эч кандай айырмачылыксыз бардык укуктарга жана бардык эркиндиктерге ээ болууга тийиш.

Бул изилдөөнүн максаттарына тиешелүү Адам укуктарынын жалпы декларациясында жарыяланган башка укуктарга төмөнкүлөр кирет:

- дискриминациянын ар кандай түрүнөн жана мындай дискриминацияга түртүүдөн бирдей коргоо укугу (7-бер.);
- билим берүү (26-бер.), техникалык жана кесиптик билим берүү жалпыга жеткиликтүү болууга тийиш.

**1966-жылдагы Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар боюнча эл аралык пакт** да адам укуктары боюнча эң маанилүү эл аралык документ болуп саналат. Ал ошондой эле адам укуктарынын тизмесин камтыйт, алардын арасында изилдөөнүн максаттары үчүн:

- ар бир адамдын билим алуу укугу. Ошону менен бирге, ар кандай формаларда орто билим алуу, анын ичинде кесиптик орто билим алуу үчүн бардык зарыл чараларды көрүү жана акысыз билим берүүнү этап-этап менен киргизүү аркылуу ачык жана ар бир адам үчүн жеткиликтүү кылуу (1, 2-пункттар, 13-берене). .

Ошол эле учурда, Пакт мындай деп белгилейт: «Мамлекеттер бул Пактта жарыяланган укуктардын расасына, өңүнө, жынысына, тилине, динине, саясий же башка ишенимдерине, улуттук же социалдык теги, мүлктүк абалы, туулгандыгы же башка жагдайларга карата эч кандай басмырлоосуз ишке ашырылышын камсыз кылууга милдеттенишет. (2-беренесинин 2-пункту)

**1966-жылда кабыл алынган Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакттын** 26-беренесине ылайык, бардык адамдар мыйзам алдында бирдей жана эч кандай басмырлоосуз мыйзам чегинде бирдей корголушуна укуктуу. Ушуга байланыштуу ар кандай түрдөгү дискриминацияга мыйзам тарабынан тыюу салынууга тийиш жана мыйзам бардык адамдарга расасы, өңү, жынысы, тили, дини, саясий же башка көз карашы, улуттук статусу, социалдык теги, мүлктүк абалы, туулгандыгы же башка жагдайлар боюнча дискриминациядан бирдей жана натыйжалуу коргоону кепилдейт.

**Балдардын укуктары жөнүндө 1989-жылды кабыл алынган Конвенциянын** 28-беренесинин 1-пунктуна ылайык, катышуучу мамлекеттер баланын билим алуу укугун тааныйт жана бирдей мүмкүнчүлүктөрдүн негизинде бул укукту ишке ашырууга бара-бара жетишүү максатында, алар төмөнкү чараларды көрүшөт:

- а) акысыз жана милдеттүү башталгыч билим берүүнү киргизүү;



б) жалпы жана кесиптик орто билим берүүнүн ар кандай формаларын өнүктүрүүгө көмөктөшөт, анын бардык балдар үчүн жеткиликтүүлүгүн камсыздайт жана акысыз билим берүүнү киргизүү жана зарыл болгон учурда материалдык жардам көрсөтүү сыяктуу зарыл чараларды көрүшөт;

в) бардык зарыл болгон каражаттар менен ар кимдин жөндөмдүүлүгүнө жараша жогорку билимдин бардыгы үчүн жеткиликтүү болушун камсыз кылуу;

(d) билим берүү жана окутуу чөйрөсүндөгү маалымат жана материалдар бардык балдар үчүн жеткиликтүү болушун камсыз кылуу;

(e) мектепке үзгүлтүксүз катышуусун камсыз кылуу жана мектепти таштап кеткен окуучулардын санын кыскартуу боюнча чараларды көрүү.

Конвенция катышуучу мамлекеттердин мүмкүнчүлүгү чектелген балдарга карата позициясын өзүнчө чагылдырат. Атап айтканда, 23-беренедө мындай деп айтылат:

- психикалык же физикалык жактан майып бала анын кадыр-баркын камсыз кылган, өзүнө болгон ишенимин арттырган жана коомго активдүү катышуусуна шарт түзгөн шарттарда толук кандуу жана татыктуу жашоо өткөрүшү керек экендигин таануу;

- Мүмкүнчүлүгү чектелген баланын өзгөчө камкордукка болгон укугун таануу жана колдоо көрсөтүү жана ресурстардын жеткиликтүүлүгүнө жараша, суралган жана баланын абалына жана балага кам көрүү үчүн жоопкерчиликтүү баланын ата-энеси же башка балага камкорчулардын кырдаалына ылайыктуу жардам көрсөтүүнү камсыз кылуу;

- Майып баланын өзгөчө муктаждыктарын эске алуу менен, жардам мүмкүн болушунча, ата-эненин же баланы багуучу башка адамдардын финансылык каражаттарын эске алуу менен акысыз көрсөтүлөт жана майып баланын билим алууга, саламаттыкты сактоо жана реабилитациялык кызматтарга натыйжалуу жеткиликтүүлүгү, баланы коомдук турмушка мүмкүн болушунча толук тартууга жана анын инсандыгын өнүктүрүүгө жетишүүгө алып келе тургандай ишке даярдоо жана эс алуу жайларына жетүү; анын ичинде баланын маданий жана рухий жактан өнүгүүсү.

Гендердик теңчилик камсыз кылуу жаатындагы негизги документ, албетте, **1979-жылда кабыл алынган Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө Конвенция (CEDAW Конвенциясы)**. CEDAW Конвенциясына кошулуу менен мамлекет жыныстардын биринин төмөндүгү же артыкчылыгы, же эркектер менен аялдардын ролу жөнүндө стереотиптүү бейкалыс пикирлерди жок кылууга, каада-салттарга жана негизчиз көз караштарга негизделген бардык башка тажрыйбаларды жок кылууга жетишүү үчүн эркектер менен аялдардын жүрүм-турумунун социалдык жана маданий үлгүлөрүн өзгөртүү боюнча чараларды көрүүгө милдеттенди. (5-берене).

Бул эл аралык документтин 2-беренесинде катышуучу мамлекеттер аялдарга карата дискриминацияны жана анын бардык формаларын айыптай тургандыктары, аялдарга карата



басмырлоону жок кылуу саясатын бардык тиешелүү жолдор менен кечиктирбестен жүргүзүүгө макул экендиктери баса белгиленет.

Ар бир адамдын ажырагыс укугу катары билим алуу укугуна карата, CEDAW Конвенциясынын 10-беренесинде катышуучу-мамлекеттер аялдардын билим берүү тармагында эркектер менен бирдей укуктарын камсыз кылуу жана, атап айтканда, эркектер менен аялдардын тең укуктуулугун камсыз кылуу максатында аялдарга карата басмырлоону жок кылуу үчүн бардык тийиштүү чараларды көрүшөт деп айтылат.

а) багыт алуу жана кесипти же адистикти тандоодо, айыл жеринде да, шаар жеринде да бардык категориялардагы окуу жайларында диплом алуу үчүн билимге жетүү үчүн бирдей шарттар; бул теңчилик мектепке чейинки, жалпы, атайын жана жогорку техникалык билим берүүдө, ошондой эле кесиптик билим берүүнүн бардык түрлөрүндө камсыз кылынат;

б) бирдей окуу планына, бирдей экзамендерге, бирдей квалификациядагы педагогикалык курамга, мектептин имаратына жана бирдей сапаттагы жабдууларга жетүү;

в) биргелешип билим берүүнү жана ушул максатка көмөктөшүүчү билим берүүнүн башка түрлөрүн кубаттоо аркылуу, атап айтканда, окуу китептерин жана мектептин окуу программаларын жана окутуу ыкмаларын кайра карап чыгуу жана адаптациялоо аркылуу билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде жана бардык формаларында эркектер менен аялдардын ролу жөнүндөгү кандайдыр бир стереотиптик түшүнүктөрдү жоюу;

г) стипендия жана башка билим алуу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөр;

д) үзгүлтүксүз билим берүү программаларына, анын ичинде чоңдордун сабаттуулугун жогорулатуу программаларына жана функционалдык сабаттуулук программаларына жетүү үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөр, атап айтканда, мүмкүн болушунча тезирээк эркектер менен аялдардын ортосундагы билим ажырымын жоюу;

е) мектепти таштап кеткен кыздардын санын кыскартуу жана мектепти мөөнөтүнөн мурда таштаган кыздар жана аялдар үчүн программаларды иштеп чыгуу;

ж) спортко жана дене тарбиясына активдүү катышуу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөр;

з) үй-бүлөнүн ден соолугун жана бакубаттуулугун камсыз кылуу үчүн атайын билим берүү маалыматы менен камсыздоо анын ичинде үй-бүлөнү пландаштыруу боюнча маалыматтар жана кеңештер менен камсыздоо.

**1995-жылы Аялдар боюнча IV Бүткүл дүйнөлүк конференцияда кабыл алынган Пекин Иш-аракеттер Платформасы (ПИП)** аялдардын билим берүүдөгү абалына байланыштуу негизги ойлорду камтыйт. ПИПдин 69-пунктунда аны адам укугу жана теңдик, өнүгүү жана тынчтык сыяктуу максаттарга жетүүнүн маанилүү каражаты катары карайт. «Басмырлоосуз





билим берүү кыздарга да, балдарга да пайда алып келет жана акырында эркектер менен аялдардын ортосундагы тең укуктуу мамилелердин өнүгүшүнө салым кошот. Эгерде көбүрөөк аялдар өзгөрүүлөрдүн активдүү агенти болууну каалашса, алардын билимге жетүү жана билим алуу мүмкүнчүлүгүндөгү теңчилик маанилүү.”... “Кыздар жана аялдар үчүн формалдуу жана формалдуу эмес билим берүүгө жана окутууга инвестициялоо, өзгөчө жогорку социалдык жана экономикалык кирешелери менен туруктуу өнүгүүнүн жана экономикалык өсүштүн үзгүлтүксүз жана туруктуу максаттарына жетүүнүн эң жакшы каражаттарынын бири болуп калды.”

ПИПде билим берүү тармагындагы стратегиялык максаттар болуп төмөнкүлөр аталган:

- *Билимге бирдей жетүүнү камсыз кылуу*
- *Аялдардын сабатсыздыгын жоюу*
- *Аялдардын кесиптик билимге, илимий-техникалык билимге жана үзгүлтүксүз билим алууга жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу*
- *Билим берүүдө жана окутууда дискриминациясыз ыкмаларды өнүктүрүү*
- *Билим берүү тармагын реформалоо үчүн жетиштүү ресурстарды бөлүү жана алардын жүрүшүнө мониторинг жүргүзүү.*

**Туруктуу өнүгүү максаттары** (17 максат, мындан ары “ТӨМ”) Кыргыз Республикасы үчүн эң маанилүү багыттоочу болду, алар Миң жылдыктын өнүгүү максаттарынан кийин, башкалардын арасында билим берүү жана гендердик теңчилик тармактар боюнча зарыл болгон негизги багыттарды белгилеген. Атап айтканда, алардын арасында:

[Ар тараптуу жана адилеттүү, сапаттуу билим берүүнү камсыздоо жана бардыгы үчүн окуу мүмкүнчүлүгүн түзүү.](#) (4-максат)

Бул максатты ишке ашыруу 2030-жылы бардык балдардын башталгыч жана орто билимин бекер алуусун камсыздайт. Бул максат ошондой эле сапаттуу жогорку билимге жалпы жеткиликтүүлүккө жетишүү үчүн гендердик жана социалдык теңсиздик сыяктуу маселелерди чечүү аркылуу кесиптик билимге бирдей жеткиликтүүлүктү камсыз кылууга багытталган. Эл аралык коомчулук дүйнөдөгү ар бир баланын билим алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушу үчүн жамааттык жоопкерчиликти өзүнө алат. Баарына билим берүүнү камсыз кылуу үчүн күрөш финансылык ресурстарды мобилизациялоону, ошондой эле дискриминацияга, балдар эмгегине жана балдарды сатууга каршы күрөштү күчөтүүнү талап кылат.

[Гендердик теңдүүлүккө жетүү жана бардык аялдардын жана кыздардын укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү.](#) (5-максат)

Аялдарга жана кыздарга билимге, саламаттыкты сактоого, татыктуу жумушка жана саясий жана экономикалык чечимдерди кабыл алууга катышууга бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз





кылуу экономикалык туруктуулукту камсыз кылууга жана бүтүндөй коомго жана адамзатка пайда алып келет.

**Билим берүүдөгү дискриминацияга каршы конвенциянын 3 беренесинде** дискриминацияны жок кылуу же болтурбоо максатында төмөнкүлөрдү белгилейт ... мамлекеттер... төмөнкү милдеттенмелерге ээ:

- (а) бардык мыйзам актыларын жана административдик буйруктарды жокко чыгаруу жана билим берүү чөйрөсүндө басмырлоочу мүнөздөгү административдик практиканы токтотуу;
- (б) зарыл болгон учурда, мыйзам тарабынан студенттерди окуу жайларына кабыл алууда бардык басмырлоолорду жоюу үчүн зарыл болгон чараларды көрүү;

**1989-жылдын 10-ноябрында кабыл алынган Техникалык жана кесиптик билим берүү жөнүндө Конвенцияда** аялдарды жана кыздарды техникалык жана кесиптик жактан даярдоо үчүн өзгөчө күч-аракеттерди жумшоо зарылчылыгы аныкталган. Конвенциянын колдонулушу техникалык жана кесиптик билим берүүнүн бардык формаларына жана деңгээлине тиешелүү. Муну менен, «Келишим түзүүчү мамлекеттер техникалык жана кесиптик окуу жайларына кирүү үчүн зарыл билимге ээ болгондордун эч кимисин расасына, өңүнө, жынысына, тилине, динине, улуттук же социалдык тегине, саясий көз караштарына, экономикалык абалына, туулгандыгы боюнча же башка белгисине карата басмырлоого дуушар болбошун камсыз кылат. » (2-берененин 3-пункту), ошондой эле «окуу процессинде техникалык жана кесиптик билимге бирдей жетүү укугун жана билим берүү мүмкүнчүлүктөрүнүн теңдигин камсыз кылуу боюнча чараларды көрүүгө милдеттенме алат» ( 2-бер.4-п. 1-абз.).

## 1.2. Гендердик теңчилик жана билим берүү жаатындагы ченемдик укуктук актыларды кароо

Кыргыз Республикасынын Конституциясы жалпысынан адам укуктарына жана өзгөчө гендердик теңчиликке тиешелүү эң маанилүү жоболорду аныктайт. Изилдөөнүн контекстинде төмөнкү ченемдерди келтирүүгө болот:

- Адам укуктары жана эркиндиктери ажыратылгыс жана алар ар бир адамга төрөлгөндөн баштап таандык (1-бөлүк, 23-берене);
- Кыргыз Республикасы өз аймагынын чегинде жана өзүнүн юрисдикциясында турган бардык адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин камсыз кылат (1-абз.,1-бөлүк, 24-берене);
- Эч ким жынысы, расасы, тили, майыштуулугу, этностук таандыктыгы, туткан дини, курагы, саясий же башка ынанымдары, билими, теги, мүлктүк же башка абалы, ошондой эле башка жагдайлары боюнча басмырланышы мүмкүн эмес (2-абз.,1-бөлүк, 24-берене);
- Эл аралык милдеттенмелерге ылайык ар кандай социалдык топтор үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга багытталган жана мыйзамда белгиленген атайын чаралар басмырлоо болуп саналбайт (4-абз.,1-бөлүк, 24-берене);
- Кыргыз Республикасында эркектер жана аялдар бирдей укуктарга жана эркиндиктерге, аларды ишке ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ (3-бөлүк, 24-берене);
- Басмырлоого, кастыкка же зомбулукка чакырган улуттук, расалык, диний жек



көрүүчүлүктү, гендердик жана башка социалдык үстөмдүктү үгүттөөгө тыюу салынат (4-бөлүк, 32-берене).

- Ар бир адам билим алууга укуктуу (1-бөлүк, 46-берене);
- Негизги жалпы билим алуу милдеттүү (2-бөлүк, 46-берене);
- Ар бир адам мамлекеттик билим берүү уюмдарында мектепке чейинки, жалпы негизги, орто жалпы жана баштапкы кесиптик билимди акысыз алууга укуктуу (3-бөлүк, 46-берене);
- Мамлекет мектепке чейинки билим берүүдөн баштап орто жалпы билим берүү уюмдарына чейин ар бир жарандын мамлекеттик, расмий жана башка бир чет тилди окуп-үйрөнүүсү үчүн шарттарды түзөт (4-бөлүк, 46-берене);
- Мамлекет мамлекеттик, муниципалдык, жеке менчик жана башка формадагы окуу жайларын өнүктүрүү үчүн бирдей шарттарды түзөт (5-бөлүк, 46-берене);
- Мамлекет мыйзамда каралган тартипте жарандардын кесиптик квалификациясын жогорулатууга көмөк көрсөтөт (7-бөлүк, 46-берене).

Ошентип, Конституцияда кабыл алынган ченемдик укуктук актылар дал келүүгө тийиш болгон негизги багыттар белгиленген.

«Кепилденген мамлекеттик минималдык социалдык стандарттар жөнүндө»<sup>8</sup> Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 5-беренесине ылайык, социалдык стандарттар системасы башкалар менен катар билим берүү чөйрөсүндөгү социалдык стандарттарды камтыйт. Алар, Мыйзамдын 8-беренесине ылайык, билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде окуучуларды социалдык жактан коргоонун минималдуу деңгээлин камсыз кылган ченемдерден жана стандарттардан турат.

Билим берүү жаатында төмөнкүдөй социалдык стандарттар белгиленет:

- мектепке чейинки;
- мектептик;
- баштапкы, негизги жана орто;
- баштапкы, орто кесиптик;
- жогорку кесиптик.

Билим берүү жаатында ар бир жарандарга мамлекеттик жана муниципалдык билим берүү уюмдарында милдеттүү акысыз баштапкы, негизги жана жалпы орто билим алуу белгиленет. Конституцияда жана аталган Мыйзамда белгиленген концептуалдык жоболор тармактык мыйзамдардын ченемдеринде өз өнүгүүсүн табат.

“Билим берүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын<sup>9</sup>, 4-беренесине ылайык, билим берүү Кыргыз Республикасынын мамлекеттик саясатынын артыкчылыктуу стратегиялык багыты болуп саналат жана аны уюштуруунун принциптеринин арасында башкалар менен катар төмөнкүлөр аталган:

- Кыргыз Республикасынын бардык жарандарынын сапаттуу билим алуу укуктарынын теңдиги<sup>10</sup>;

<sup>8</sup> 2009 ж. 26 майда бекитилген N 170

<sup>9</sup> 2003 ж. 30 апрельде бекитилген N 92

<sup>10</sup> Ошол эле учурда Кыргыз Республикасынын Конституциясында ар бир адамдын *билим алуу укугу* жөнүндө айтылат



- ар бир жарандын мамлекеттик жана муниципалдык окуу жайларында башталгыч, жалпы негизги жана орто жалпы билим алуусунун милдеттүүлүгү жана акысыздыгы;
- илим берүүнүн гумандуу мүнөзү, улуттук маданий байлык менен шайкеш келген жалпы адамзаттык баалуулуктарга артыкчылык берүү, жарандуулукка, эмгекти, үй-бүлөнү, Ата Мекенди, айлана-чөйрөнү сүйүүгө, патриотизмге жана адам укуктары менен эркиндиктерин урматтоого тарбиялоо;
- мамлекеттик жана муниципалдык билим берүү уюмдарында окутуунун динден тышкаркы мүнөзү;
- акы төлөө негизинде, анын ичинде мамлекеттик билим берүү уюмдарында билим алуу мүмкүнчүлүгү.

Билим берүүдөгү жана башка чөйрөлөрдө гендердик теңчиликтин негиздери Кыргыз Республикасынын «**Эркектер менен аялдар үчүн бирдей укуктар менен бирдей мүмкүнчүлүктөрдүн мамлекеттик кепилдиктери жөнүндө**»<sup>11</sup> мыйзамы эркектер менен аялдарды жыныстык жактан басмырлоодон коргоо үчүн иштелип чыккан жана эркектер менен аялдардын ортосунда прогрессивдүү демократиялык мамилелерди орнотууга багытталган, ошондой эле адам турмушунун саясий, социалдык, экономикалык, маданий жана башка чөйрөлөрүндө түрдүү жыныстагы адамдарга бирдей укуктарды жана мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуунун мамлекеттик кепилдиктерин белгилейт, Аталган Мыйзамдын 5-беренеси түз жана кыйыр гендердик басмырлоого тыюу салат, башкалардын катарында, жалпыга маалымдоо каражаттары, билим берүү, маданият аркылуу гендердик стереотиптерди кайра чыгарууну, ошондой эле терс көрүнүштөрдү пайда кылган же алып келиши мүмкүн болгон шарттарды, талаптарды белгилүү бир жыныстагы адамдарга зыян келтирүү түрүндөгү кесепеттерди жоюуга багытталган.

Кыргыз Республикасында билим берүү тармагын жөнгө салуучу негизги ченемдик укуктук актылар болуп төмөнкүлөр саналат:

- 2003-жылдын 30-апрельде бекитилген № 92 «Билим берүү жөнүндө» мыйзамы;
- 2009-жылдын 29-июнда бекитилген № 198 «Мектепке чейинки билим берүү жөнүндө» мыйзамы;
- 2001-жылдын 14-январда бекитилген N 9 бекитилген «Мугалимдин статусу жөнүндө» мыйзамы ;
- 1999-жылдын 26-ноябрьда бекитилген № 129 «Башталгыч кесиптик билим берүү жөнүндө» мыйзамы жана башкалар.

«Билим берүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын ченемдери жалпысынан гендердик нейтралдуу баяндалган. Бир гана 3-беренедө Кыргыз Республикасынын жарандарынын жынысына, улутуна, тилине, социалдык жана мүлктүк абалына, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрүнө, ишинин түрүнө жана мүнөзүнө, динине, саясий жана диний ынанымдарына, жашаган жерине жана башка жагдайларына карабастан билим алуу укугун белгилейт.

Мамлекет жашына, жынысына, этностук жана диний таандыгына, окуудагы жетишкендиктерине, социалдык-экономикалык абалына карабастан жалпы билим берүү процессине тартуу үчүн балдарды социалдык жактан коргоо саясатын жүргүзөт жана жетим

---

<sup>11</sup> 2008 жылдын 4 августунда кабыл алынган



балдарды жана ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарды мамлекеттик колдоого алат, бул ченем мыйзамда негиздүү мааниге ээ ченем болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын “Мектепке чейинки билим берүү жөнүндө” мыйзамынын 5-беренесинде Кыргыз Республикасынын жарандары болуп саналган мектепке чейинки курактагы балдар ата-энелеринин расалык таандыктыгына, саясий, диний жана башка ынанымдарына, жынысына, этностук жана социалдык тегине, мүлктүк абалына, жашаган жерине, тилине же дагы башка белгилерине карабастан, мектепке чейинки билим берүү уюмдарында мектепке чейинки билим алууда бирдей укуктарга ээ.

Мыйзамдын 1-пунктунда "инклюзив" - өзгөчө муктаждыктары бар балдар менен иштөө процесси, ошондой эле "инклюзивдик билим берүү" - билим берүү муктаждыктарынын ар түрдүүлүгүн жана жеке мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу менен, бардык окуучулар үчүн мектепке чейинки билим берүүгө бирдей жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу.

Мыйзамдын 4-беренесинде ар бир баланын мектепке чейинки билим алуу укугун камсыз кылуу, ошондой эле баланын жеке өнүгүү муктаждыктарын эрте аныктоо жана тийиштүү атайын же инклюзивдик билим берүү жана аны менен байланышкан кызматтар көрсөтүлөт. Мыйзамдын 7-беренесинин 1-пунктуна ылайык, мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын арасында ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү (сүйлөө, интеллектуалдык өнүгүүсү, көрүүсү, угуусу, таяныч-кыймыл аппараты бузулган) балдар үчүн адистештирилген бала бакчалар иштейт.

«Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды багуу» мамлекеттик стандартында «...инклюзивдик билим берүүнү ишке ашыруу үчүн ар бир балага сапаттуу мектепке чейинки билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн жана шарттарын түзүүнү» камсыздай тургандыгы белгиленген.

«Мугалимдин статусу жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы гендердик нейтралдуу болуп саналат жана инклюзивдик билим берүүгө карата атайын эрежелерди камтыбайт. Мыйзамдын 4-беренесинде, мугалимдин педагогикалык ишмердигинин принциптерине арналган, окуучуларды жыныс белгиси, расасы, тили, майыптыгы, этностук таандуулугу, диний ынанымы, жаш курагы, теги, мүлктүк жана башка абалы, ошондой эле башка жагдайлар боюнча түздөн-түз, тымызын жана (же) кыйыр басмырлоого, укуктарын чектөөгө же артыкчылыктарды берүүгө жол бербөө принциптери каралган.

Кыргыз Республикасынын «Кесиптик башталгыч билим берүү жөнүндө» мыйзамы да гендердик нейтралдуу жана инклюзивдик билим берүү боюнча жоболорду камтыбайт.

**Кыргыз Республикасынын Балдар Кодексинде<sup>12</sup>** балдардын укуктарын жана таламдарын камсыз кылуу чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясат башка нерселер менен катар гендердик теңчиликтин принциптерин сактоого (6-берененин 1-бөлүгүнүн 4-пункту) багытталганы белгиленген.

Кыргыз Республикасынын Балдар Кодексинин 106 беренесинин 6-7 бөлүктөрүнө ылайык жалпы негизде билим берүү уюмдарында ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдар үчүн, ошондой эле жетим жана ата-энесинин камкордугусуз калган балдар үчүн билим алууга өзгөчө шарттар каралган, анын ичинде реабилитациялоо, адаптациялоо, аларды акысыз окутуу, кесиптик окутуу, социалдык адаптациялоо жана коомго интеграциялоо боюнча атайын топторду, класстарды же мамлекеттик же муниципалдык борборлорду ачуу. Кыргыз

<sup>12</sup> от 10 июля 2012 года N 100



Республикасынын Өкмөтү билим берүү чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу органдын атынан ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдарды мамлекеттик жогорку окуу жайларында жыл сайын акысыз окутууга квота берет.

**"Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын укуктары жана кепилдиктери жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын<sup>13</sup> 33-беренесине ылайык, мамлекет ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын маалымат, билим алышы жана кесиптик жактан даярдалышы үчүн зарыл болгон шарттарды түзүү кепилдигин берет. Билим берүү мекемелери социалдык жактан коргоо органдары жана саламаттык сактоо органдары менен бирдикте ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдардын мектепке чейин, мектептен тышкары тарбияланышын жана билим алышын, жалпы орго, башталгыч кесиптик, орто кесиптик жана жогорку кесиптик билим алышын жекече реабилитациялоо программасына ылайык камсыз кылышат.**

Мыйзам ошондой эле ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдарга билим берүүнүн, анын ичинде мектепке чейинки билим берүүнүн, мектептен тышкаркы билим берүүнүн, башталгыч, орто жана жогорку кесиптик билим берүүнүн, үй шартында тарбиялоонун жана билим берүүнүн, кесиптик билим берүүнүн жана квалификациясын жогорулатуунун формалары каралган.

Гендердик теңчиликте камсыз кылуу максатында билим берүү чөйрөсүндөгү кырдаалды талдоо үчүн төмөнкүдөй программалык документтер тандалып алынган:

1. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 27-июнундагы токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын 2020-жылга чейин гендердик теңчиликке жетишүү боюнча Улуттук стратегиясы;
2. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 23-мартындагы токтому менен бекитилген 2012-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясы;
3. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 23-мартындагы токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасында 2020-жылга чейин билим берүүнү өнүктүрүү концепциясы;
4. Өкмөттүн 2002-жылдын 30-июлундагы № 504 токтому менен бекитилген «Баарына билим берүү боюнча иш-аракеттердин улуттук планы»

Кыргыз Республикасынын 2020-жылга чейин гендердик теңчиликке жетишүү боюнча Улуттук стратегиясында билим берүү тармагы гендердик теңчиликте орнотууда негизги ролдордун бирин ойнор турганы белгиленген. Технологияны колдонуудан баштап, өз баласы менен баарлашууга чейинки прикладдык мүнөздөгү жалпыланган билимдердин жана

---

<sup>13</sup> 2008 жылдын 3 апрели № 38





көндүмдөрдүн болушу экономикалык өсүштү да, жалпысынан жашоо сапатын жогорулатууну да камсыз кылган маанилүү компонент болуп саналат.

Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүүнүн 2012-2020-жылдарга стратегиясында (Стратегияда) аны ишке ашыруу башка нерселер менен катар адам укуктарынын жана эркиндиктеринин баалуулуктарын бөлгөн жарандарды даярдоочу билим берүү системасын түзүүнү камсыздайт, гендердик теңчилик, бул үчүн милдеттердин бири билим берүү секторунда маалыматты чогултуу жана талдоо технологияларына, анын ичинде гендердик дезагрегацияланган статистикалык маалыматтардын негизинде стратегиялык пландаштыруу жана башкаруу системасын түзүү болуп саналат. Башталгыч кесиптик билим берүүнүн негизги көрсөткүчтөрүнүн бири катары башталгыч кесиптик окуу жайларына кирген кыздардын үлүшүнүн пайыздык өсүшү аталат.

Билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясында 2020-жылга Кыргыз Республикасында билим берүүнүн сапатын жана Кыргыз Республикасынын социалдык, саясий жана экономикалык өнүгүүсүнүн азыркы деңгээлине жооп берген кадрларды даярдоону камсыз кылуунун олуттуу жогорулашын, сапаттуу билимге бирдей жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу болжолдонууда. 2020-жылга чейин Билим берүүнү өнүктүрүү Стратегиясын ишке ашыруу, башка нерселер менен катар күчтүү коммуникация жөндөмүнө ээ болгон, ошондой эле адам укуктары менен эркиндиктеринин, гендердик, маданий, этникалык жана саясий теңчиликтин жана сый-урматтын баалуулуктарына ээ болгон жарандарды даярдаган билим берүү системасын түзүүнү камсыз кылат.

Инклюзивдик билим берүүгө келсек, аны камсыздоо саясаттын артыкчылыктуу багыттарынын бири катары аталат. 2020-жылга карата билим берүү системасы башка нерселер менен катар ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдар үчүн адистештирилген мектептерди сактоо менен билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде инклюзивдик билим берүүнү интеграциялоону камтыйт. Кесиптик башталгыч билим берүүнүн көрсөткүчтөрү жаштарды мектептен тышкары жерлерде жана ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдарды окутуу боюнча иштелип чыккан инклюзивдик программалардын санын камтыйт.

**Кыргыз Республикасында 2020-жылга чейин билим берүүнү өнүктүрүү Концепциясында** “2020-жылга карата билим берүү системасы өзгөчө муктаждыктары бар жана ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү балдарды окутууга басым жасоо менен билим берүүнүн бардык баскычтарында окутуунун инклюзивдүү ыкмаларын камтыйт” деп берилген.

Ошентип, гендердик жана инклюзивдик билим берүү аспектилери боюнча мыйзамдарды жана укук колдонууну талдоо төмөнкүдөй негизги көйгөйлөрдү аныктады, аларды чечүү үчүн төмөнкү сунуштар сунушталды:

<i>№</i>	<i>Көйгөйлөр</i>	<i>Сунушталган Чечимдер</i>
1.	«Билим берүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын негизги жалпы билим алуу укугу жагынан Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык келбестиги	Ар бир адамдын билим алуу укугун камсыз кылуу үчүн “Билим берүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы Конституцияга ылайык келтирилсин
2.	Кыргыз Республикасынын билим берүү чөйрөсүндөгү мыйзамдары гендердик	Билим берүү чөйрөсүндөгү мыйзамдарга гендердик экспертиза жүргүзүлсүн жана



	<p>нейтралдуу болуп саналат. Кыргыз Республикасынын «Мектепке чейинки билим берүү жөнүндө», «Мугалимдин статусу жөнүндө», «Кесиптик башталгыч билим берүү жөнүндө» мыйзамдары, мамлекеттик билим берүү стандарттары ж.б. жалпы аныктамаларды камтыйт, бирок гендердик теңчиликти камсыз кылуу механизмдерин камтыбайт</p>	<p>тиешелүү өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилсин</p>
<p><b>3.</b></p>	<p>Көпчүлүк билим берүү мекемелерине ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдар үчүн физикалык мүмкүнчүлүктүн жоктугу</p>	<p>Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын муктаждыктарын эске алуу менен бардык деңгээлдердеги билим берүү объектилерин куруунун жана капиталдык оңдоонун Техникалык регламенттери иштеп чыгылсын жана бекитилсин</p>





## 2. БИЛИМ БЕРҮҮНҮН АР КАНДАЙ ДЕНГЭЭЛДЕРИНДЕГИ ГЕНДЕРДИК АСПЕКТТЕР: МАСЕЛЕЛЕР ЖАНА СУНУШТАР

### 2.1. Мектепке чейинки билим берүү: көйгөйлөр жана сунуштар

Мектепке чейинки билим берүү чөйрөсүндөгү бардык жетишкендиктерге карабастан (балдарды мектепке чейинки билим берүү менен камтуунун өсүшү (2003-жылдагы 6,2%дан 2020-жылы 22%ке чейин) мектепке чейинки даярдоо программалары, мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу, Мамлекеттик билим берүү стандартын бекитүү" Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды багуу» ж.б.), гендердик таасири бар бир катар маселелер актуалдуу бойдон калууда. Алардын арасында:

- **Мектепке чейинки билим берүү мекемелерине кам көрүүнүн аздыгы**<sup>14</sup> (22 %)

Бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасында 1648 мектепке чейинки билим берүү уюму иштеп, аларда 196123 бала тарбияланууда. Мектепке чейинки билим берүү уюмдарына барган балдардын жалпы санынан – 99955 балдар, 96168 кыздар. Ошентип, жынысына жараша балдарды камтуу олуттуу айырмачылыктарга ээ эмес.

Мектепке чейинки билим берүү уюмдарында балдардын аз камтылышы «аялдардын» көйгөйүнө айланып баратат, анткени мектепке чейинки мекемелерге барбаган балдарды окутуу, тарбиялоо жана багуу негизинен энелердин мойнуна жүктөлөт, натыйжада алар чыдамкайлыкка дуушар болушат. Өздөрүнүн экономикалык активдүүлүгүнүн төмөндөшү, квалификациясын жоготушу, демек, келечекте жумуш табууда, аны аткарууда, анын ичинде карьералык өсүүдө жана эмгек акы алууда чоң кыйынчылыктарга дуушар болушат. Ошентип, балдардын мектепке чейинки билим берүү менен камтылышынын аздыгы натыйжада гендердик теңсиздик көйгөйлөрүн курчутат. Келечекте өндүрүштүк жана репродуктивдүү функцияларды айкалыштырууга аргасыз болгон аялдар, эреже катары, эмгек акынын төмөнкү деңгээлине ээ.

- **Айыл жана шаар жерлеринде балдарды мектепке чейинки билим берүү уюмдарына камтуудагы ажырым, ошондой эле аймактык ажырым**

Шаар жеринде балдарды мектепке чейинки билим берүү уюмдары менен камтуу айыл жерине (20,2%) караганда жогору (29,1%)<sup>15</sup>.

Мектепке чейинки билим берүү программаларына баруу эненин билими менен тыгыз байланышта: жогорку билимдүү энелердин балдары негизги жалпы билими бар энелерге салыштырмалуу мындай программаларга дээрлик эки эсе көп барышат.<sup>16</sup>

<sup>14</sup> Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин расмий сайты: <http://www.stat.kg/ru/statistics/obrazovanie/>

<sup>15</sup> Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин расмий сайты: <http://www.stat.kg/ru/statistics/obrazovanie/>

<sup>16</sup> Кыргыз Республикасындагы көп индикатордук кластердик изилдөө, 2014: Корутунду отчет., 147 бет

- **Гендердик стереотиптердин сакталышына өбөлгө түзгөн мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын педагогдорундагы гендердик дисбаланс**

Бул дисбаланс кесиптик билим берүүдөгү сегрегациядан келип чыгат. Алсак, 2019/2020-окуу жылынын башына карата билим берүү уюмдарынын студенттеринин арасында “билим берүү” адистиги боюнча аялдардын жана эркектердин катышы тиешелүүлүгүнө жараша 88,1% жана 11,9% түздү, бул гендердик диспропорциянын (мисалы, 2011/2012-жылдардын башында бул катыш 80,4% жана 19,6%, ал эми 2014/2015-жылдардын башында тиешелүүлүгүнө жараша 86,0% жана 14,0% түзгөн). Мында 2017-жылы мектепке чейинки билим берүү мекемелериндеги педагогикалык кадрлардын саны 10 927 адамды түзсө, анын 10 408и аялдар.<sup>17</sup>

- **Мектепке чейинки билим берүү уюмдарында билим берүү кызматтарын көрсөтүүнүн сапатынын көйгөйү**

Алсак, 2017-жылдын жыйынтыгы боюнча мектепке чейинки билим берүү мекемелеринин 10927 кызматкерлеринин ичинен 7267 адам (66,5%) аларга ээ болгон. Мектепке чейинки билим берүү тармагында иштеген кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу системалуу негизде жүргүзүлбөйт, бул дагы аялдарга көбүрөөк таасирин тийгизет, анткени алар мектепке чейинки билим берүү кызматкерлеринин басымдуу бөлүгүн түзөт.

Ошентип, мектепке чейинки билим берүүнүн гендердик аспектилерин талдоо төмөнкү негизги көйгөйлөрдү аныктады, алар боюнча сунуштар сунушталды:

№	Көйгөйлөр	Чечүү боюнча сунуштар
1.	Мектепке чейинки билим берүү мекемелеринде камтуунун аздыгы (18,7%), анын ичинде айыл жана шаарлардагы балдарды камтуудагы ажырым, ошондой эле аймактык ажырым, мамлекеттик жана муниципалдык мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын толугу	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Жаңы мектепке чейинки билим берүү уюмдарын ачууну, өзгөчө айыл жергесинде, мамлекеттик максаттуу каржылоо</li> <li>• Жаңы мектепке чейинки билим берүү уюмдарын ачууда мамлекеттик-жеке өнөктөштүктү кеңейтүү</li> <li>• Социалдык мааниге ээ объект катары мектепке чейинки билим берүү уюмдарына салык салууну жакшыртуу жана жеке менчик мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын кызмат көрсөтүүлөрүнө чектүү бааларды мамлекеттик жөнгө салуу;</li> <li>• Ведомстволук жана демөөрчү болгон мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын тармагын өнүктүрүү</li> <li>• Жеке мектептерде ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдар үчүн квота системасын өнүктүрүү</li> </ul>

<sup>17</sup> Кыргыз Республикасындагы билим жана илим: 2013-2017. – б. 48 // <http://www.stat.kg/media/publicationarchive/96f08785-4102-4037-9650-bfe7315eaa68.pdf>



		<ul style="list-style-type: none"> <li>Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 17-февралындагы № 105 «Кыргыз Республикасынын аткаруу бийлигинин мамлекеттик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинин натыйжалуулугун баалоо жөнүндө» токтому менен балдардын санынын критерийи боюнча мектепке чейинки билим берүү уюмдарына баруучу балдардын жалпы санынын % менен Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин гана эмес, ошондой эле жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинин натыйжалуулугун баалоо.</li> </ul>
2.	Мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын педагогдорундагы гендердик дисбаланс	<ul style="list-style-type: none"> <li>Жаш уландар арасында педагогикалык адистиктерди жайылтуу;</li> <li>Мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын кызматкерлеринин эмгек акысын жогорулатуу</li> </ul>
3.	Мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын кызматкерлеринин гендердик компетенттүүлүгү жетишсиз	<ul style="list-style-type: none"> <li>Гендердик сезимталдыкты жогорулатуу максатында системалуу негизде жана максаттуу окутуунун алкагында мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын кызматкерлерин гендердик окутуу</li> <li>Мектепке чейинки билим берүү уюмдарынын окуу-методикалык комплекстеринин жана стандарттарынын гендердик экспертизадан өткөрүү</li> <li>Мектепке чейинки билим берүү уюмдары үчүн мугалимдерди даярдоонун билим берүү стандарттарына гендердик компетенцияны киргизүү</li> </ul>

## 2.2. Мектепте билим берүү: көйгөйлөр жана сунуштар

Эгерде 2015/2016-окуу жылынын башында Кыргыз Республикасында 2218 күндүзгү жалпы билим берүүчү уюмдар болсо, 2020/2021-окуу жылына карата алардын саны 78 мектепке көбөйгөн. Мындай уюмдардагы студенттердин саны өткөн жылга салыштырмалуу 3,4% өскөн.

Үстүбүздөгү окуу жылында жалпы билим берүү уюмдарында 82 миңден ашык мугалим эмгектенет, алардын 80%дан ашыгы жогорку билимдүү.<sup>18</sup>

Мектептеги окуучулардын саны класстагы балдардын санына жараша өзгөрөт:

<b>Күндүзгү жалпы билим берүү уюмдарында окуучулардын класстар боюнча саны (2019/2020 окуу жылынын башында)<sup>19</sup></b>				
	Бардык окуучулар	Алардын ичинде		
		1-4 класстар	5-9 класстар	10-11 класстар
Жалпы, адам	<b>1 311 478</b>	<b>639 742</b>	<b>563 959</b>	<b>107 777</b>
<i>кыздар</i>	646 060	311 843	275 424	58 793
<i>балдар</i>	665 418	327 899	288 535	48 98
<b>Жалпы окуучулардын саны, %</b>				
<i>кыздар</i>	49,3	48,7	48,8	54,6
<i>балдар</i>	50,7	51,3	51,2	45,4

Эң жогору башталгыч мектепте (1-4-класстар) байкалат. Ошол эле учурда орто мектептерге (5-9-класстар) кабыл алуу азаюуда. 2019/2020-жылдын башында 1-4-класстарда кыздардын балдарга карата катышы (%) 48,7/51,3, 10-11-класстар боюнча 54,6/45,4 түздү. Ошентип, балдарды, айрыкча эркек балдарды мектепке тартуунун төмөндөө тенденциясы байкалууда. Кыздар көбүнчө орто мектепте билим алышат.

Жалпысынан, мектептеги билим берүүдө гендердик таасирлердин төмөнкү көйгөйлөрүн байкоого болот:

- ***Балдарды мектепке тартуунун жынысына, баланын билим деңгээлине, ошондой эле аймагына жараша бирдей эместиги.***

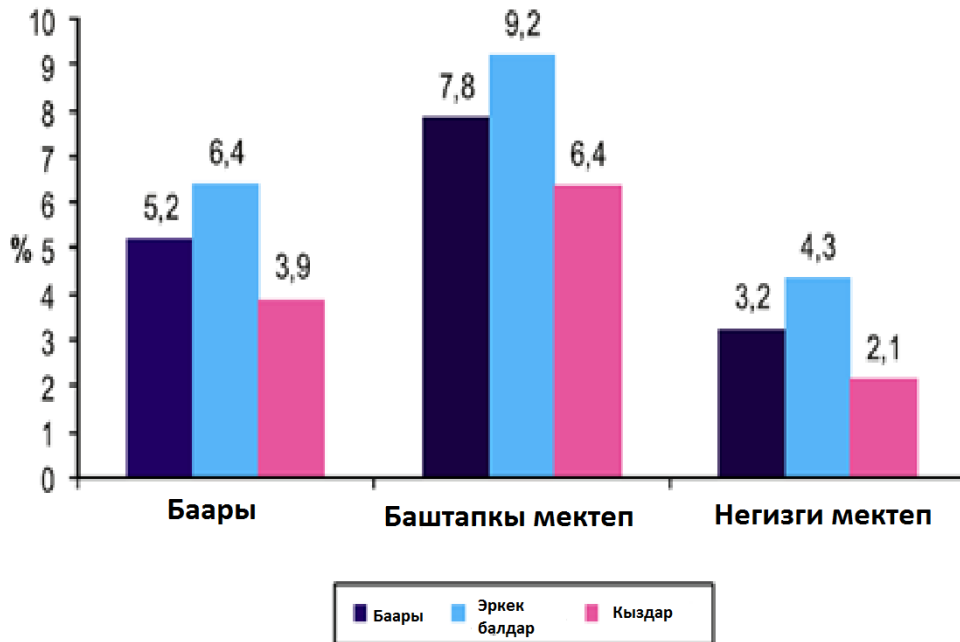
Кыргызстанда жүргүзүлгөн изилдөөлөр ошондой эле ар кандай курак категорияларындагы мектеп окуучуларынын гендердик структурасында балдардын жаш курагына, ошондой эле алардын жашаган аймагына карата дисбаланстын өлчөмүнүн көз карандылыгы бар экенин көрсөтүү.

Кыздардын окууга кабыл алуу коэффициентинин балдардыкына тиешелүү көрсөткүчтөн ашуусу өзгөчө Бишкек жана Ош шаарларында, борборду курчап турган Чүй облусунда – балдардын саны алардын статистикалык санынан ашкан аймактарда байкалат.

<sup>18</sup> Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин расмий сайты: <http://www.stat.kg/ru/statistics/obrazovanie/>

<sup>19</sup> Кыргыз Республикасынын аялдары жана эркектери: Гендердик бөлүштүрүлгөн статистиканын жыйнагы. 2010-2019. 94 б. // <http://www.stat.kg/ru/publications/sbornik-zhenshiny-i-muzhchiny-kyrgyzskoj-respubliki/>

Эксперттердин билдирүүсү<sup>20</sup> боюнча, башталгыч жана орто билим берүүнүн деңгээлинде мектепке тартылбаган же мектепти таштап кеткен балдардын үлүшү тиешелүүлүгүнө жараша 7,8% жана 3,2% түзөт. Диаграмма гендердик жана мектепте билим алуу деңгээли боюнча мектепке барбаган балдардын үлүшүн көрсөтөт.



Мектепке барбаган балдардын арасында кыздардын үлүшү эркек балдарга караганда бир аз төмөн (8,9%га каршы 6,1%). Ушундай эле жагдай башталгыч, негизги жана орто мектептерге мүнөздүү, ошол эле учурда кыздардын мектептен чыгып кетүү көрсөткүчү да төмөн.

- **Мектеп системасын таштап кетүү себептеринин баланын жынысына жана социалдык-маданий факторлорго көз карандылыгы.**

Бул негизинен жакырчылыктан, ата-энелердин жоопкерсиздигинен жана акча табуу үчүн эмгекке эрте киришкендиктен. Эркек балдардын мектеп системасын таштоосу, кыздарга караганда орто эсеп менен эки эсе көп. Тийиштүү билими жок, алар жумушсуздардын катарын толуктайт. Алардын арасында кароосуз калган балдар, мыйзам бузгандар көбүрөөк.<sup>21</sup>

<sup>20</sup> Дети, не посещающие школу в Кыргызстане. – Бишкек, 2008. – С. 16-18

<sup>21</sup> Кыргызская Республика: Третий отчет о прогрессе в достижении Целей развития тысячелетия ЦРТ. - С.35 [file:///C:/Users/admin/Downloads/KGZ\\_Third\\_MDG\\_Progress\\_Report\\_2014\\_RUS.pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/KGZ_Third_MDG_Progress_Report_2014_RUS.pdf)



Эркек балдар кесиптик окуу жайларда окуусун улантууну каалашат же киреше алып келүүчү иш-чараларга кошулууга аргасыз болушат. Белгилей кетчү нерсе, бир катар региондордо башкача көрүнүш байкалууда: балдарды кабыл алуу кыздардын тиешелүү көрсөткүчүнөн көп. Бул эки түндүк облустар үчүн – Нарын жана Ысык-Көл, ошондой эле өлкөнүн бардык түштүк облустары үчүн мүнөздүү (Баткен, бир аз азыраак Жалал-Абад жана Ош облустарына). Дээрлик бардык облустар (Ысык-Көлдөн башкасы) негизги билим берүү менен камтуунун деңгээли төмөн облустар, бирок ошол эле учурда алардын бардыгы дотацияда. Нарын облусунда бир эле учурда эки тенденция байкалат. Биринчиси, балдардын негизги мектепке тартылышынын жалпы кыскарышы, экинчиси, кыздарды кабыл алуунун тездик менен жүрүп жаткандыгы. Экономикалык себептерден улам балдар мектепти көбүрөөк таштап кетишет, кээ бир салттардан улам кыздар мектепти таштап кетишет. Алардын бири эрте турмушка чыгуу: Кыргызстанда кыздардын 12,2%ы бойго жете электе турмушка чыгат. Айыл жеринде 18 жашка чейин никеге туруу шаарга караганда бир жарым эсе көп.<sup>22</sup>

Эксперттер, кыздардын мектепти таштап кетүүсүнүн себептеринин бири түштүктөгү айыл чарбасынын салттуу тармактарында (тамеки өстүрүү жана кайра иштетүү) аялдардын эмгегинин жогору «баалуулугу» экенин белгилешет. Мал чарбачылыгына багытталган түндүк аймактарда эркектердин эмгегинен көбүрөөк салым талап кылынат.

Иштеген балдар ар кандай даражада мектеп менен байланышын жоготуп, орто билим алуу процессин узгултуккө учуратышат. Натыйжада балдардын бир топ бөлүгү квалификациясыз эмгек рыногуна чыгышат<sup>23</sup>.

Жакырчылыктан жана акча табуу муктаждыгынан, ата-энелердин балдарга карата өз милдеттерин аткаруудагы жоопкерчилигинин төмөндүгүнөн, аз камсыз болгон үй-бүлөлөргө жана тобокелчиликке кабылган үй-бүлөлөргө таасир этүүчү чаралардын жоктугунан жана жашы жете электердин иштери боюнча инспекторлордун саны, билим берүү мекемелеринде психологдордун, соцпедагогдордун жетишсиздигинен балдарды окууга тартуу көйгөйлөрү сакталып калууда.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын мыйзамдары балдарынын мектепке баруусуна тоскоолдук кылган ата-энелерге таасир этүүгө иш жүзүндө жол бербейт. Административдик жоопкерчилик жөнүндө кодексте 65 беренде жоопкерчилик каралганына карабастан, жетиштүү укук колдонуу практикасы түзүлө элек. Алсак, Администрациялык жоопкерчилик жөнүндө кодекстин аталган беренесине ылайык, «жашы жете электи (өспүрүмдү) тарбиялоо жана окутуу боюнча милдеттерди ата-энесинин же бул милдеттер жүктөлгөн башка адамдын аткарбашы же талаптагыдай аткарбагандыгы, ошондой эле жашы жете электерге көзөмөл жүргүзүүгө милдеттүү болгон тарбиялоо, дарылоо ж.б. мекеменин мугалими же башка кызматкери, - эскертүүгө же эсептик көрсөткүчтүн үчтөн бешке чейинки өлчөмүндө администрациялык айып салууга алып келет.

Жашы жете электи (өспүрүмдү) тарбиялоо жана окутуу боюнча милдеттерди атайылап аткарбоо, - сегиз саатка коомдук жумуштарга тартуу менен эсептик көрсөткүчтүн бештен онго чейинки өлчөмүндө администрациялык айып салууга алып келет. Эгерде бул аракеттер жашы жете электердин алкогольдук ичимдиктерди, баңги каражаттарын жана психотроптук заттарды системалуу түрдө колдонуусуна же селсаяктыкка же кайырчылыкка, ошого тете кылмыштын

<sup>22</sup> Кыргызская Республика: второй отчет о прогрессе в достижении целей развития тысячелетия. Второе издание (дополненное и переработанное). Б., 2010. – С. 25

<sup>23</sup> Там же





же атайылап администрациялык укук бузуунун белгилерин камтыган жосунду жасоого алып келсе - администрациялык жоопкерчилик тартууга алып келет, тагыраак айтканда, эсептик көрсөткүчтүн ондон жыйырма өлчөмүнө чейин айып салууга алып келет.

- **Мектеп мугалимдеринин басымдуу көпчүлүгү аялдар, бул билим берүү “аялдардын” жумушу деген стереотипти бекемдейт.**

Жалпы билим берүүчү мектептердин педагогикалык курамынын курамында мурунку жылдардагыдай эле гендердик дисбаланс сакталып калууда, анткени мугалимдик кесибин кесип катары аялдардын прерогативин бойдон калууда. 2019/2020-окуу жылынын башында мугалимдердин жалпы санында аялдардын үлүшү 85,3 пайызды, эркектердики 14,7 пайызды түздү. Ошол эле учурда башталгыч класстардын (1-4-класстар) жана орто класстардын (5-11-класстар) мугалимдеринин арасында да аялдардын саны басымдуулук кылат.

Билим деңгээлин эсепке албаганда мугалимдердин санынын динамикасы таблицада келтирилген. Бул мугалимдердин гендердик диспропорциясынын өсүү тенденциясы бар экенин көрсөтүп турат<sup>24</sup>.

	Бардыгы, анын ичинде адам			Мугалимдердин жалпы санына карата салыштырма салмак, %	
			эркектер	аялдар	эркектер
2015/2016	75 529	63 345	12 184	83,9	16,1
2016/2017	79 472	66 784	12 688	84,0	16,0
2017/2018	80 773	68 176	12 597	84,4	15,6
2018/2019	77 639	65 924	11 715	84,9	15,1
2019/2020	78 552	66 976	11 576	85,3	14,7

Мектеп мугалимдеринин басымдуу бөлүгүн аялдар түзгөндүктөн, алар аз айлык алгандыктан, аларды аялуураак кылууда. Ошол эле учурда мектеп мугалимдеринин айлык акысынын төмөндүгү мектептерге эркек мугалимдердин көп санда келүүсүнө жол бербейт, ал эми мектепте иштеген эркек мугалимдер лидерлик позицияларды ээлешет, демек, айлык акысы жогору кызматтарды ээлешет.

Кыргыз Республикасында 2012-2020-жылдарга билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясында мугалимдердин гендердик курамындагы диспропорциянын кыскарышы индикаторлор катары саналбайт, бул билим берүүдөгү гендердик стереотиптердин сакталышына өбөлгө түзөт.

<sup>24</sup> Кыргыз Республикасынын аялдары жана эркектери: Гендердик бөлүштүрүлгөн статистиканын жыйнагы. 2010-2019. 98 б. // <http://www.stat.kg/media/publicationarchive/1492b9e6-e7c2-41e1-a782-809e88bb8752.pdf>





Эркек мугалимдердин пайызын көбөйтүү башка факторлор менен бирге гендердик көз карашты жана стереотиптерди жеңүүгө жардам берет.

• **Билим берүү стандарттарынын, окуу жана окуу-методикалык материалдарынын гендердик сезимталдыгынын жетишсиздиги**

Окуу адабиятынын заманбап талаптарга жооп беришин камсыз кылган критерийлердин жана көрсөткүчтөрдүн бири – алардын гендердик сезимталдыгы<sup>25</sup>.

CEDAW<sup>26</sup> комитети да бул көйгөйгө көңүл буруп, Кыргызстандын төртүнчү мезгилдүү баяндамасына корутунду байкоолорунда гендердик стереотиптердин калыптанышына туруктуу негизде гендердик экспертизанын жетишсиздиги өбөлгө түзөрү айтылган.

• **Мектеп мугалимдеринин гендердик компетенттүүлүгүнүн жетишсиздиги**

Ошондой эле мугалимдердин квалификациясын, анын ичинде гендердик сезимталдык компетенттүүлүгүн жогорулатуу, ошондой эле өзүнүн педагогикалык квалификациясы боюнча да, гендердик сезимталдык чөйрөсүндөгү квалификациясы боюнча да квалификациясын жогорулатуудан өткөн мугалимдердин гендердик курамын андан ары талдоо зарыл.

Ошентип, мектептик билим берүү чөйрөсүндөгү учурдагы кырдаалды гендердик аспектилер боюнча талдоо төмөнкүдөй негизги көйгөйлөрдү аныктады, аларды чечүү үчүн сунуштар сунушталды:

№	Көйгөйлөр	Сунушталган чечимдер
1.	Балдарды мектепке тартуунун жынысына, баланын билим деңгээлине, ошондой эле аймагына жараша бирдей эместиги	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Балдардын мектептен чыгып кетүү фактылары боюнча анализ жүргүзүү, чара көрүү жана ведомстволор аралык өз ара аракеттенүү тартибин өркүндөтүү жана институтташтыруу (министрликтердин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын биргелешкен буйруктары аркылуу же Өкмөттүн типтүү жобосу аркылуу)</li> <li>• Балдардын негизги жалпы билимди албагандыгы үчүн ата-энелердин жоопкерчилиги жөнүндө мыйзамдардын ченемдерин укук коргоону жакшыртуу;</li> <li>• Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинин натыйжалуулугунун критерийи катары мектепке барган балдардын санын мектеп жашындагы балдардын жалпы санынын пайыздык үлүшү менен киргизүү.</li> </ul>

<sup>25</sup> Положение и Практическое руководство по оценке содержания и структуры учебной книги нового поколения. – Бишкек, 2006. - Б. 42.

<sup>26</sup> Заключительные замечания Комитета о ликвидации дискриминации в отношении женщин по четвертому периодическому Докладу Кыргызстана



2.	Айрыкча 9-класстан кийин мажбурлап жумушка орноштурулган балдардын окуусун таштап кетиши	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана социалдык коргоо органдары балдары 9-класстан кийин мектепке бара турган аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдү даректүү каржылоону киргизсин.</li> </ul>
3.	Кыздардын де-факто никелик мамилелерге мажбурлоодон, анын ичинде ала качуунун натыйжасында чыгып кетүүлөрү	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Эрте никеге туруу үчүн ата-энелердин жоопкерчилигин күчөтүү</li> <li>• Жашы жете электерге нике кыюу үчүн дин кызматкерлеринин жоопкерчилигин белгилөө</li> <li>• Билим берүү органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары ата-энелер жана жергиликтүү калк арасында эрте никеге турууга жол берилбестиги жана терс кесепеттери жөнүндө системалуу маалыматтык-профилактикалык иштерди жүргүзүү.</li> <li>• Кыздардын мектепке барбай калган учурларын аныктоо жана аларга чара көрүү системасын жергиликтүү деңгээлде ишке ашыруу</li> </ul>
4.	Ата-энелердин диний жана маданий ишенимдеринен улам балдардын, өзгөчө кыздардын мектептен чыгып кетүүсү	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Балдардын негизги жалпы билимди албагандыгы үчүн ата-энелердин жоопкерчилиги жөнүндө мыйзамдардын ченемдерин укук коргоону жакшыртуу;</li> <li>• Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги мектеп окуучуларынын сырткы келбетине карата стандарттарды иштеп чыгууда жана кабыл алууда баланын билим алууга таламдарын жана укуктарын жетекчиликке алат;</li> <li>• Кыргыз Республикасынын Мусулмандарынын Дин Башкармалыгы ата-энелердин балдарынын жалпы билим алуусун камсыз кылуу зарылчылыгы жөнүндө документ кабыл алсын.</li> </ul>
5.	Мектеп мугалимдеринин курамындагы гендердик дисбаланс	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Жаш уландар арасында педагогикалык адистиктерди жайылтуу;</li> <li>• Мектеп кызматкерлеринин эмгек акысын жогорулатуу</li> </ul>
6.	Мектеп кызматкерлеринин гендердик компетенттүүлүгү жетишсиз	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Гендердик сезимталдыкты системалуу түрдө жана максаттуу окутуу аркылуу жогорулатуу үчүн мектеп кызматкерлери үчүн гендердик билим берүү</li> <li>• Гендердик экспертиза Мектептик билим берүүнүн Окуу-методикалык комплекси жана стандарттары</li> <li>• Гендердик компетенттүүлүк мектептери үчүн мугалимдерди даярдоонун билим берүү стандарттарына киргизүү</li> </ul>



		<ul style="list-style-type: none"><li>• Гендердик билим берүү боюнча мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу курстарынан өткөндөрдүн алган билимдерин жана көндүмдөрүн колдонуусуна мониторинг жүргүзүү системасын ишке ашыруу.</li></ul>
--	--	---

### 2.3 Кесиптик билим берүү: көйгөйлөр жана сунуштар

«Билим берүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына ылайык, өлкөдө кесиптик билим берүү төмөнкү этаптар менен көрсөтүлөт:

- башталгыч кесиптик билим берүү (квалификациялуу жумушчуларды даярдоону, квалификациясын жогорулатууну жана кайра даярдоону камтыйт);
- орто кесиптик билим берүү (негизги жалпы же орто жалпы билим берүүнүн базасында орто звенодогу адистерди даярдоону жана кайра даярдоону камтыйт);
- жогорку кесиптик билим (орто жалпы, орто кесиптик жана жогорку кесиптик билим берүүнүн базасында инсандын билим берүүнү тереңдетүүгө жана кеңейтүүгө болгон керектөөлөрүн канааттандыруу максатында бакалаврларды, адистерди жана магистрлерди даярдоону жана кайра даярдоону камтыйт);
- Жогорку окуу жайынан кийинки кесиптик билим берүү (илимдин кандидаты жана доктору илимий даражалары бар илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо программаларын ишке ашырууну камтыйт).

2019-жылы башталгыч кесиптик билим берүү уюмдарынын саны 99ду түздү, бирок окуучулардын саны 2017-жылга салыштырмалуу 7,5%га азайып, 29 миңден ашык адамды түздү.

Таблицада кесиптик-техникалык билим берүү уюмдарында окуган адамдардын саны боюнча маалыматтар келтирилген<sup>27</sup>.

<sup>27</sup> Кыргыз Республикасынын аялдары жана эркектери: Гендердик бөлүштүрүлгөн статистиканын жыйнагы. 2010-2019. 158 б. // <http://www.stat.kg/media/publicationarchive/1492b9e6-e7c2-41e1-a782-809e88bb8752.pdf>



■ 5.12 таблица: Кесиптик билим берүүнүн билим берүүчү уюмдарда окутуучулардын саны жынысы боюнча (окуу жылынын башына карата; адам)

	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021
<b>Башталгыч кесиптик билим берүүнүн билим берүүчү уюмдарда окутуучулардын саны<sup>1</sup> анын ичинде:</b>					
аялдар	1 838	1 818	1 634	1 707	1 822
эркектер	1 842	1 792	1 530	1 696	1 688
<b>Орто кесиптик билим берүүнүн билим берүүчү уюмдарда окутуучулардын саны анын ичинде:</b>					
аялдар	5 094	5 218	4 986	5 063	5 117
эркектер	2 333	2 278	2 193	2 118	2 182
<b>Жогорку кесиптик билим берүүнүн билим берүүчү уюмдарда окутуучулардын саны анын ичинде:</b>					
аялдар	6 433	7 435	7 073	7 390	7 562
эркектер	4 379	4 710	4 592	4 770	4 635

<sup>1</sup> Жетектөөчү жана инженердик-педагогикалык жумушчуларды кошкондо.

Жалпысынан кесиптик билим берүү тармагында гендердик таасирлердин төмөнкү көйгөйлөрүн байкоого болот:

- **Кесиптик башталгыч билим берүү уюмдарында окуучулардын басымдуу көпчүлүгү орто жана жогорку кесиптик билим берүү уюмдарынан айырмаланып, балдар, ошондой эле жогорку кесиптик билим берүүчү окуу жайларына салыштырмалуу кыздар үчүн кесиптик билим берүүнүн жагымдуулугунун төмөндүгү.**

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 23-мартындагы токтому менен бекитилген 2012-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын билим берүүсүн өнүктүрүү стратегиясында кадрларды даярдоодо гендердик диспропорция өлкөдөгү кызматкерлердин саны өсүүдө көйгөй катары белгиленген. жогорку билимдуу адистердин санынан бир кыйла аз. Бул документте саясаттын индикаторлорунун бири катары, башталгыч кесиптик билим берүү уюмдарында окуган кыздардын үлүшүнүн пайыздык өсүшү 2011-жылга базалык жыл үчүн 30%ды, 2014-жылдын орто мөөнөттүү мезгилине +5%ды жана 2020-жылга +10%ды түзөт<sup>28</sup>.

Балдарга кесиптик башталгыч билим берүү уюмдарында окуучулардын саны кыздардын санынан 2 эседен ашык. Демек, мамлекет эркектерге баштапкы кесиптик билим берүүгө көбүрөөк каражат жумшайт.

<sup>28</sup> Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 23-мартындагы токтому менен бекитилген 2012-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясы



«Кыздар жана аялдар арасында башталгыч кесиптик билим берүү системасынын мындай «популярдуу эместиги» жумушсуздуктун жогорку деңгээлинин фонунда болууда, анын ичинде жогорку кесиптик билими бар аялдардын арасында, ошондой эле баштапкы кесиптик билим берүү системасынын бүтүрүүчүлөрүнүн дээрлик 80% жергиликтүү жана тышкы эмгек рынокторунда талап кылынуусунан пайда болууда.<sup>29</sup>

- **Кыздардын кесипти эркин тандоо укугунда чектөөлөрдүн болушу**

Кесиптик башталгыч билим берүү окуу жайларында окутуу жүргүзүлүүчү кесиптердин тизмеси Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бекитилет (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2003-жылдын 28-июлундагы N 473 “Кыргыз Республикасындагы башталгыч кесиптик билим берүү системасындагы кесиптердин тизмесин бекитүү жөнүндө» токтому).

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2000-жылдын 24-мартындагы N 158 токтому менен бекитилген аялдардын эмгегин пайдаланууга тыюу салынган эмгек шарттары зыяндуу жана (же) коркунучтуу өндүрүштөрдүн, жумуштардын, кесиптердин жана кызмат орундарынын тизмесинде чектөөлөр, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2005-жылдын 2-декабрындагы № 548 токтому менен бекитилген оордуктарды кол менен көтөрүү жана жылдыруу үчүн жүктүн максималдуу жол берилген ченемдери абсолюттук (аялдардын эмгегин пайдаланууга толук тыюу салуу) жана салыштырмалуу (тыюу) белгиленген. Негизинен кээ бир кесиптерде аялдардын эмгек кылуусуна жол берилбейт, мисалы, малчы, жардыргыч, сырдоочу, электровоздун машинисти. Аялдардын жумушуна, мисалы, оор жүктөрдү көтөрүү жана жылдыруу менен, бирок белгилүү өлчөмдөгү жүктөргө жүктүн максималдуу жол берилген массасын эске алуу менен иштөөгө уруксат берилет.

Изилдөөчүлөрдүн белгилешинче, бул маселенин азыркы кырдаалдагы негизги себептеринин бири “чыныгы” эркек коркунучтардан коркпойт, кыйынчылыктарга нааразы эмес жана башка ушул сыяктуу стереотиптик идеялар. Ошондуктан “Эркектердин” жумушу катуу жана зыяндуу болушу керек деген стереотиптик ойлор көп учурда кайра кайталанып чыгарылып келет<sup>30</sup>. Бул өзгөчө физикалык эмгекти аткаруу менен байланышкан жумушчу адистиктерде айкын көрүнүп турат. Демек, ден соолук жана коопсуздук маселелери мындай кырдаалдарда артыкчылыктуу эмес.

Ошону менен бирге аялдардын репродуктивдүү функцияларына (кош бойлуулук, төрөт) байланыштуу айрым кесиптерге тыюу салуунун жүйөсү сынга туруштук бербейт, анткени эркектин репродуктивдүү ден соолугу да тукум улоо үчүн абдан маанилүү. Ошентип, бул саясат бүтүндөй алганда бардыгы үчүн эмгек шарттарын жана эмгекти коргоону жакшыртуу багытында, айрыкча физикалык күчтү гана талап кылбаган өндүрүштүн жаңы технологияларын иштеп чыгуунун контекстинде кайра каралууга тийиш.

---

<sup>29</sup> Кесиптик-техникалык окуу жайлардын бүтүрүүчүлөрү үчүн кесиптик билим берүү системасында окутууга жетүүдөгү гендердик ажырымдар жөнүндө отчет (“Инновациялык чечимдер” КЭУ тарабынан даярдалган)

<sup>30</sup> К.: Глушкова М., Молдошева А., Третьяков А., Третьякова Т. Кыргызстандагы эмгек рыногуна гендердик анализ. ЭЭУ жана Нидерланд өкмөтүнүн «Татыктуу эмгекке комплекстүү мамиле аркылуу жаштардын иш менен камсыз болушуна көмөк көрсөтүү» долбоорунун алкагында жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча аналитикалык отчет. Бишкек, 2007

• **Ар кандай чөйрөлөрдө кесиптик-техникалык билим берүү уюмдарында окуучулардын курамындагы гендердик диспропорциялар**

Аялдардын эң көп үлүшү керектөөчү товарлардын технологиясы (88,6%), билим берүү (88,1%), саламаттыкты сактоо (78,8%), маданият жана искусство (72,4%), тейлөө 58% сыяктуу тармактарда окууну жактырышат. Ошол эле учурда энергетика (6,2%), тоо-кен казып алуу (3,3%) сыяктуу тармактарда ал кыйла төмөн<sup>31</sup>.



Билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясында саясаттын артыкчылыктуу багыттарына жетишүүнүн индикаторлору катары билим берүү мекемелери менен иш берүүчү уюмдун ортосунда түзүлгөн келишим боюнча ишке орношкон бүтүрүүчүлөрдүн үлүшү, квалификациясын жогорулатуу программаларына катышкан мугалимдердин үлүшү

<sup>31</sup> Кыргыз Республикасынын аялдары жана эркектери: Гендердик бөлүштүрүлгөн статистиканын жыйнагы. 2015-2019. 103 б. // <http://stat.kg/kg/publications/sbornik-zhenshiny-i-muzhchiny-kyrgyzskoi-respubliki/>





көрсөтүлгөн, бирок бул багытта жынысы боюнча ажыратуу талаптар жок. Мындай маалыматтар орто кесиптик билим берүү тармагында гендердик теңчиликке жетишүүгө көмөктөшмөк.

Билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясында саясаттын артыкчылыктуу багыттарын баалоо индикаторлорунун бири болуп уюмга кабыл алынган абитуриенттердин санынын өсүшү саналат 2011-жылдын баштапкы деңгээлинде 3% түзгөн, 2014-жылдын орто мөөнөттүү болжолунда 15% пайыз пландалса, ал эми 2020-жылга карата болжол менен 25% пландалууда.

Ошентип, эмгек рыногунда тармактар боюнча гендердик сегрегация кесиптик билим берүүдөн келип чыкканын ишенимдүү айтууга болот. Тоо-кен тармагында, курулушта, транспортто жана байланышта, электр энергиясын, газды жана сууну өндүрүү жана бөлүштүрүүдө жумушчулардын 90%дан ашыгын эркектер, ал эми социалдык кызматтарды көрсөтүүдө - билим берүү тармагында иштегендердин 76,0%ын, саламаттыкты сактоодо жана 78,5%ын аялдар түзөт<sup>32</sup>. Бул кырдаалдан чыгуу үчүн Кыргыз Республикасынын 2020-жылга чейин гендердик теңчиликке жетишүү боюнча Улуттук стратегиясында багыттардын бири катары “эркектердин кыйла пайдалуу позициялары менен гендердик асимметрия өлкөнүн экономикасынын ар кандай секторлорунда эмгек рыногунун негизги мүнөздөмөсү болбой калат” деп белгиленген., бул өз кезегинде вертикалдык жана горизонталдык бөлүнүүнү кыскартууга кызмат кылат жана «тең баалуулуктагы ишке бирдей акы төлөө» принцибин ишке ашырууга алып келет.

Кыргыз Республикасынын 2020-жылга чейин гендердик теңчиликке жетишүү боюнча Улуттук стратегиясынын 4-пунктуна ылайык, Улуттук стратегиянын максаттарын жана милдеттерин ишке ашырууда “уландарды жана кыздарды кесиптик мекемелердеги салттуу эмес адистиктерге тартуу, билим берүү, ошондой эле аялдар үчүн тиешелүү квалификацияларды жана кесиптерди алуу мүмкүнчүлүгүн кеңейтүү боюнча институционалдык жана процедуралык өзгөрүүлөрдүн деңгээлинде мүмкүнчүлүктөр изилденип, атайын чаралар кабыл алынган”.

Өкүлчүлүк деңгээлинин өзгөрүүсү эмгек рыногунда сегрегациянын кыскарышы жана аялдар менен эркектердин ортосундагы эмгек акынын айырмасынын 20%га чейин кыскартуусу менен байкалат. Көрүлгөн чаралардын натыйжасында аялдардын ишинин түрлөрү жөнүндө салттуу ойлор өзгөрөт, аялдар жогорку акы төлөнүүчү адистиктерди жана кесиптерди өздөштүрүп алышат.

Республикада 57 жогорку окуу жайы бар, анын ичин 40 мамлекеттик, 17 мамлекеттик эмес. 2014/2015-окуу жылынын башында билим берүү уюмдарынын студенттеринин арасында аялдар 54,7% түзгөн. Салттуу түрдө студент кыздардын үлүшү төмөнкү тармактарда жогору: билим берүү – 86%, жашоо таануу – 81%, журналистика жана маалымат – 78,1%, тейлөө чөйрөсү – 68,4%, бизнес жана менеджмент – 53,8%, искусство – 57%, математика жана статистика боюнча — 56,4%, ал эми транспортто 9% гана болгон.

- ***Билим берүү стандарттарына, окуу жана окуу материалдарына гендердик экспертизаны киргизүүгө системалуу мамиленин жоктугу.***

Иш жүзүндө гендердик экспертизанын куралы кесиптик-техникалык билим берүү системасында билим берүү стандарттарын, окуу-методикалык комплекстерди иштеп чыгуу

<sup>32</sup> Ибраева Г., Карыбаева М., Көчөрбаева З. Кыргыз Республикасынын тармактык саясатына гендердик мамилени ишке ашыруу. Методикалык колдонмо. Бишкек, 2011. - С.47





процессинде колдонулбайт. Ошол эле учурда окуу материалдарын, аларды көрсөтүүнүн визуалдык каражаттарын үстүртөн карап чыгуу менен да, тарыхый, социалдык, экономикалык, саясий, маданий жана башка өнүгүүлөрдөгү аялдар менен эркектердин ролун чагылдырууда гендердик көз караш ачык көрүнүп турат. Бул өз кезегинде гендердик көз караштарды жана стереотиптерди улантууга жана кайра чыгарууга өбөлгө түзөт.

• **Кесиптик-техникалык билим берүү уюмдарынын мугалимдеринин гендердик компетенттүүлүгүнүн жетишсиздиги**

Кесиптик-техникалык билим берүүнүн мугалимдеринин гендердик компетенттүүлүгүн жогорулатуу милдеттүү жана системалуу эмес, бул өз кезегинде алар басмырлоочулук практикадан жана өз ишинде гендердик көз караштарды жана стереотиптерди кайталоодон качпайт деп кепилдик бербейт. Ошол эле учурда гендердик маселелер боюнча квалификацияны жогорулатуу курстарын кадрдык жана методикалык камсыздоонун жетишсиздиги ачык байкалат.

№	Көйгөйлөр	Сунушталган Чечимдер
1.	Кыздардын кесип тандоо эркиндигин чектөө, окуунун айрым багыттарын жана адистиктерин гендердик стереотиптештирүү	<ul style="list-style-type: none"> <li>Кесиптик башталгыч билим берүүнүн окуу жайларында окутуу жүргүзүлүүчү кесиптердин тизмесине гендердик экспертиза жүргүзүү (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2003-жылдын 28-июлундагы N 473 токтому) жана тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүү;</li> <li>Кесип тандоодогу тыюу салууларды жана чектөөлөрдү бардыгы үчүн эмгек шарттарын жана эмгекти коргоону жакшыртуу багытында, өзгөчө физикалык күчтү гана талап кылбаган өндүрүштүн жаңы технологияларын өнүктүрүүнүн шартында кайра карап чыгуу;</li> </ul>
2.	Орто жана жогорку кесиптик билим берүү уюмдарынан айырмаланып, башталгыч кесиптик билим берүү уюмдарында окуучулардын басымдуу көпчүлүгүн эркек балдар түзөт (балдардын саны кыздардын санынан 2 эсе көп). Кесиптик-техникалык билим берүүнүн, өзгөчө кыздар үчүн, жогорку кесиптик окуу	<ul style="list-style-type: none"> <li>Кыздар арасында атайын кампаниялар аркылуу жумушчу кесиптерин жайылтуу, өзгөчө айыл жеринде;</li> <li>Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги окуучулар арасындагы гендердик дисбалансты азайтууга жетишкен баштапкы кесиптик билим берүү уюмдарынын жетекчилерине дем берүү механизмдерин киргизилсин;</li> <li>Ар кандай кесиптерге карата гендердик стереотиптерди жана терс пикирлерди өзгөртүүгө багытталган атайын</li> </ul>



	жайларына салыштырмалуу кызыкчылыктары төмөн	<p>материалдарды колдонуу менен ар кандай кесиптерди алуунун мүмкүнчүлүктөрү жана артыкчылыктары жөнүндө толук маалымат менен интернет-портал түзүү;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Мектептик билимге негизделген окуу-өндүрүштүк комплекстердин системасы кайра жаралган учурда кесипке ээ болуу үчүн кыздар менен уландардын бирдей укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн камсыз кылуу.</li> </ul>
3.	Ар түрдүү багыттагы орто кесиптик билим берүү мекемелеринде окуучулардын курамындагы гендердик диспропорциялар	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Кээ бир адистиктерге карата гендердик стереотиптерди жеңүү үчүн гендердик кесипкөй багыт берүү (анын ичинде маалыматтык материалдардын гендердик туура тили).</li> </ul>
4.	Билим берүү стандарттарына, окуу жана окуу материалдарына гендердик экспертизаны киргизүүгө системалуу мамиленин жоктугу	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Билим берүү стандарттарынын, окуу жана окуу материалдарынын гендердик экспертизасынын методикасын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу</li> <li>• Гендердик экспертизага билим берүү стандарттарын, окуу жана окуу материалдарын иштеп чыгуу жана бекитүү стадиясында милдеттүү процедура статусун берүү</li> </ul>
5.	Кесиптик-техникалык билим берүү уюмдарынын мугалимдеринин гендердик компетенттүүлүгү жетишсиз	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Квалификацияны жогорулатуу курстарынын темаларынын тизмесине гендерди кошуу</li> <li>• Гендердик маселелер боюнча квалификацияны жогорулатуу курстары үчүн методикалык материалдарды иштеп чыгуу</li> <li>• Квалификацияны жогорулатуу курстарын окутуу үчүн гендердик адистерди тартуу</li> </ul>



### 3. ОКУУ-МЕТОДИКАЛЫК КОМПЛЕКСТЕРДИ БАСМЫРЛООГО КАРШЫ ЖАНА ГЕНДЕРДИК ЭКСПЕРТИЗА ЖҮРГҮЗҮҮНҮН МЕТОДОЛОГИЯСЫН КОЛДОНУУ БОЮНЧА УСУЛДУК КӨРСӨТМӨЛӨР

#### 3.1. Окуу-методикалык комплекстерге талаптар

Бүгүнкү күндө Кыргызстандын жалпы билим берүүчү мектептери үчүн иштелип чыккан заманбап окуу-методикалык комплекстерге бир катар талаптар коюлган:

- **мазмунуна:**
  - илимдин мазмунунун азыркы абалына ылайык келүүсү
  - предметтик, логикалык жана психологиялык жактан системалаштыруу
  - ж.б.
- **түзүүгө**
  - Психикалык ишмердүүлүктүн методологиясынын негизги принциптерин түзүмгө киргизүү
  - ж.б.
- **мазмунун методологиялык жактан иштеп чыгууга**
  - Тил жаатындагы заманбап дидактиканын талаптарына шайкештик (жеткиликтүүлүк, тууралык)
  - Бул изилдөө предметине карата методологиялык талаптардын сакталышы
  - Окулган материалга жана студенттердин тажрыйбасына кайрылуу
  - Проблемаларды чечүү процессинде окуучулардын ой процесстерин башкаруу
- **долбоорлоо жана басып чыгаруу үчүн**
  - Окуу китебин колдонуунун жеңилдиги
  - Кагаздын сапаты
  - Ар түрдүү иллюстрациялар (чиймелер, фотосүрөттөр, чиймелер, схемалар)

Анткени, заманбап окуу-методикалык комплекстер окуу-маалыматтык функцияларды гана аткарбастан, ошондой эле өнүктүрүү, системалаштыруу, консолидациялоо жана өзүн-өзү башкаруу, интеграциялоо, өзүн-өзү тарбиялоо, координациялоо, системалаштыруу ж.б.

Окуу-методикалык комплекстин талаптарга шайкештигин аныктоо үчүн экзамендердин 4 түрү өткөрүлөт, алардын бири – дискриминацияга каршы жана гендердик экспертиза:

- Илимий - Илимдер академиясынын тиешелүү институттарынын же апробация предметтери боюнча бөлүмдөрү бар ЖОЖдордун базасында
- Билим берүүнүн стандарттары жана сапаты боюнча Координациялык кеңештин негизинде коомдук экспертиза
- Кыргыз билим берүү академиясынын, атайын жогорку окуу жайларынын базасында илимий-педагогикалык экспертиза
- Антидискриминациялык жана гендердик экспертиза

#### 3.2. Окуу-методикалык комплекстердин дискриминацияга каршы жана гендердик экспертизасын жүргүзүүнүн методикасы

Жалпы билим берүүчү мектептер үчүн иштелип чыккан окуу-усулдук комплекстерге дискриминацияга каршы жана гендердик экспертиза жүргүзүүдө колдонууга арналган окуу-



усулдук комплекстердин дискриминацияга каршы жана гендердик экспертизасын жүргүзүүнүн методикасы (мындан ары - методика) Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги Окуу-методикалык комплекстерге антидискриминациялык жана гендердик экспертиза жүргүзүүнүн тартиби жөнүндө (Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин № 1096/1 буйругу, 16-сентябрь, 2019-жыл).

Методология билим берүүдөгү компетенттүүлүк мамиленин укуктук жана теориялык негиздерин, ошондой эле сынакты өткөрүү боюнча жалпы көрсөтмөлөрдү камтыйт. Мындан тышкары, гендердик теңчилик жана социалдык инклюзия жаатында берилген компетенциялардын негизинде билим берүүнүн жыйынтыктарын жана тематикалык линияларын баалоо аркылуу билим берүү стандарттарын экспертизадан өткөрүү боюнча сунуштар берилген.

Методология көрсөткүчтөрдүн эки тизмесин берет: мазмунду баалоо жана бул мазмундун визуалдык коштоосун баалоо үчүн. Көрсөткүчтөр нейтралдуу мүнөзгө ээ, баалоо корутундулары ар бир абзацтын (главалардын, бөлүктөрдүн ж.б.у.с.) жана бүтүндөй Окуу-методикалык комплекстин деңгээлинде көрсөткүчтөрдүн балансын талдоонун натыйжаларынын негизинде түзүлөт. Бул тизме материалдардын мазмуну боюнча багыт алышы керек болгон эксперттин ишин жеңилдетүү үчүн берилген. Көрсөткүчтөрдүн тизмеси ар кандай суроолорду, талдоо үчүн аспектилерди камтыйт, бирок ар бир конкреттүү учурда аларды колдонуу тигил же бул окуу-методикалык комплекстин профилине жана өзгөчөлүктөрүнө жараша болот. Комментарийлердин негиздемеси ар бир эксперт тарабынан өз алдынча берилет.

Методологияда эксперттик корутунду камтылган тиркеме бар: (1) стереотиптер, бир жактуу көз караштар жана өткөрүп жиберилген мүмкүнчүлүктөр боюнча Окуу-методикалык комплекстин (ОМК) мазмунун жана иллюстрацияларын карап чыгуучу таблица; (2) түзөтүүлөрдү киргизүү үчүн Окуу-методикалык комплекстин дискриминацияга каршы жана гендердик экспертизасынын натыйжалары боюнча сын-пикирлердин жана сунуштардын таблицалары; (3) эксперттин корутундусу.

Методология ошондой эле адам укуктарынын, гендердик теңчиликтин, социалдык инклюзивдүүлүктүн жана антидискриминациянын мазмунун ачып берүүчү негизги терминдерди жана түшүнүктөрдү камтыйт. Эксперттин ыңгайлуулугу үчүн алар алфавиттик тартипте тизилип, мааниси боюнча топтоштурулган.

Гендердик теңчилик жана социалдык инклюзия чөйрөсүндөгү окуу-методикалык материалдарды экспертизадан өткөрүүнүн методикасында белгиленген жалпы критерийлерге ылайык, экспертиза окуу китептери менен окуу материалдарында берилген маалыматтын илимий мүнөзүн, ошондой эле социомаданий айырмачылыктар жөнүндө заманбап билимди эске алышы керек:

1. Адам менен адамзат коому биологиялык эволюциянын эмес, тарыхтын мыйзамдары боюнча өнүгөт, мында адамдын табият чөйрөсү менен өз ара байланышы жана белгилүү бир биологиялык мыйзам ченемдүүлүктөр ушул өнүгүүнүн маанилүү бөлүгү болуп саналат;
2. Ар кайсы жыныстагы адамдардын ортосундагы айырмачылыктар жаратылыш факторлорунун натыйжасында эмес, социалдык өз ара аракеттенүү процессинде калыптанат;
3. Ар кандай этномаданий топтордон чыккан адамдардын ортосундагы айырмачылыктар аларды калыптандыруунун социалдык жана тарыхый шарттарына көз каранды болуп саналат;

4. Ар кандай демографиялык категориялардан, социалдык, маданий жана диний топтордон чыккан адамдардын ортосундагы теңсиздик коомдук жана экономикалык мамилелердин түзүмүнөн көз каранды жана азыркы жагдайга таасир эте ала турган (анын ичинде колониялаштыруу процесси, регионалдык эмгекти бөлүштүрүү, гендердик стереотиптер ж.б. сыяктуу факторлор да) белгилүү бир тарыхый шарттарда калыптанат.

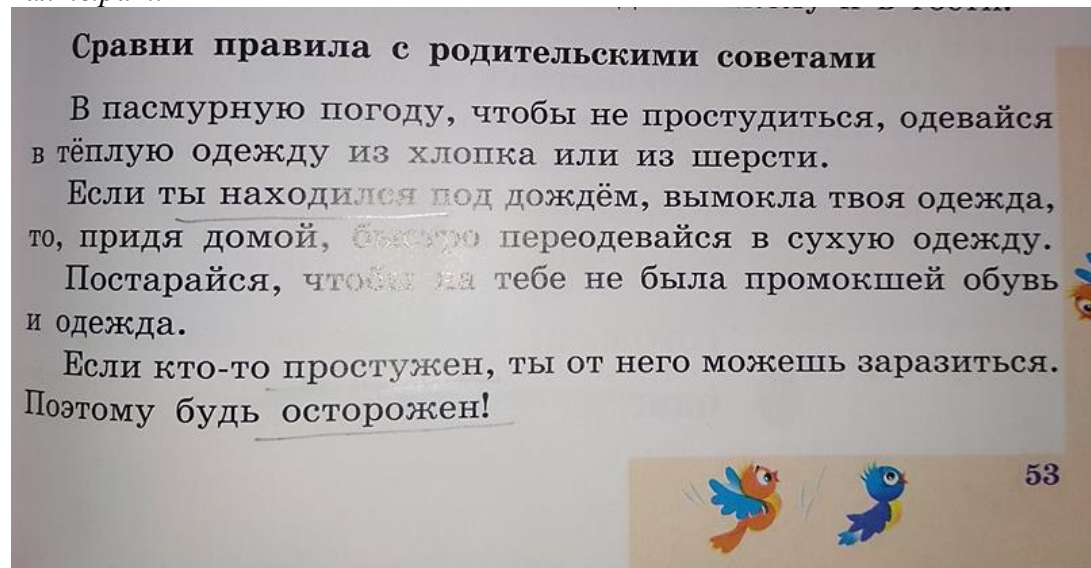
### 3.3. Антидискриминациялык жана гендердик экспертизанын индикаторлору

Методология Окуу-методикалык комплекстин мазмунун жана визуалдык камсыздоосун баалоо индикаторлорун аныктайт:

#### 1. Гендердин/жыныстын тексттеги репрезентациясы

- Окуу китебинде аялдардын ысымы менен эркектердин ысымы теңдеш колдонулушу керек – ар бир жыныс үчүн 50% көлөмдө болушу зарыл.
- Тилдик формалар (этиштер, атоочтуктар ж.б.) ар бир женский жана мужской род үчүн 50 пайыздан болуп теңдеш колдонулушу керек, мисалы, жынысын белгилөө үчүн зат атоочту колдонуу мүмкүн эмес болгон учурда этиш же ысым колдонулса болот: «Дарыгер бейтапты кабыл алды», «Офицер Мария» ж.б.

*Мисалы: Берилген текстте атооч, этиш, сын атооч жана ат атоочтордун төмөндөгүдөй колдонулушу, автор жалаң эркек окуучуларга кайрылып, тапшырма бергендей таасир калтырат.*

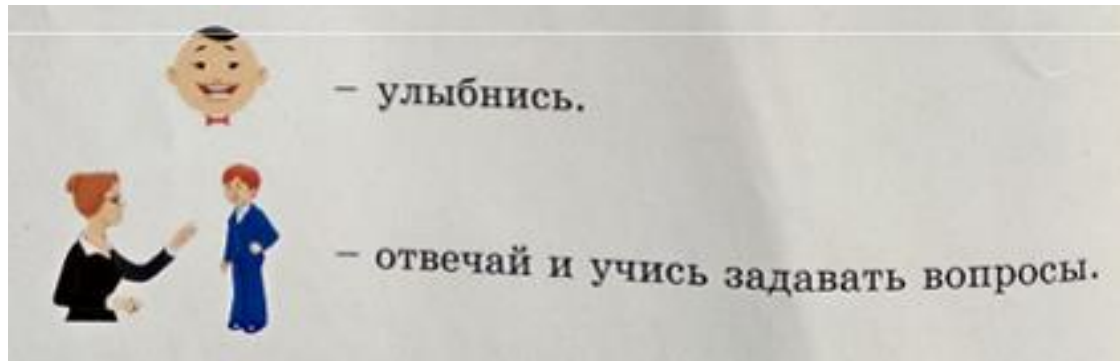


*Экспертиза жүргүзүүдө бул сунуштарды жана милдеттерди эки жыныстагы балдар чече ала тургандай кылып кайра түзүүнү сунуш кылуу зарыл.*

Көнгүлөргө киргизилген же окууга сунушталган тексттер жана сүрөттөр каармандардын, көркөм, адабий тексттердин каармандарынын (чыныгы жана ойдон чыгарылган) жынысы боюнча тең салмактуу болууга тийиш - ар бир жыныс үчүн 50%.

Мисал: Символдордун иллюстрацияларында жалаң эркек окуучулардын сүрөттөрүн колдонуу, төмөндөгү мисалдагыдай, окуу процессинде кыздарды “көрүнбөйт” жана эркектердин башкы ролу жөнүндөгү стереотипти кыйыр түрдө бекемдейт:





Мындай учурларда авторлорго символдорду окуучу кыздардын сүрөттөрү менен толуктоону сунуштоо зарыл.

Текстте ар кандай жыныстагы тарыхый инсандарды сүрөттөөдө, эскерүүдө. Тигил же бул жыныстагы “унутта калган” тарыхый инсандар бар-жок экендигине көңүл буруу маанилүү, башка жыныстагы реалдуу тарыхый инсандар болгон шартта бир гана жыныстагы инсандардын тарыхый маанисине көп көңүл бурулуп, башкалар туурасында маалымат кыйла аз же таптакыр эле сөз кылынбайт.

*Маселен, пилоттук экспертиза Кыргызстандын коом таануу жана тарых боюнча окуу китептеринде коомдук өнүгүүнү согуштардын, басып алуулардын тарыхы катары сыпаттоо мамилеси үстөмдүк кылып, тарыхый процессте аялдардын ролу чагылдырылбай, саясий жана бийлик структураларындагы адамдардын үстөмдүк абалы жөнүндөгү стереотиптер кайра жаралып жаткандыгы аныкталган. Гендердик дискриминациянын көп кылымдык практикасына иш жүзүндө эч кандай тарыхый баа берилбейт, ал эми кээ бир учурларда ал акталган.*



## 2. Гендердик өзгөчөлүктөр

- Каармандардын жүрүм-туруму менен сезимдерин сүрөттөгөн тексттер мүнөздүн маскулиндик жана фемининдик белгилери жөнүндө стереотиптик элестетүүлөргө багытталган учурлар сейрек эмес. Жалпысынан алганда, кыздар жалпы китеп боюнча өтө эле жумшак жана эмоционалдуу, ал эми эркек балдар агрессивдүү жана эстүү, ошондой эле ар бир жыныска салттуу түрдө таандык деп эсептелген сапаттарга ылайык

сүрөттөлбөшү керек. Сунушталган айкалыш: адамдын жынысынан эмес, анын инсандыгынан көз каранды болгон психологиялык белгилер менен жүрүм-турумдук реакциялардын көп түрдүүлүгү жөнүндө түшүнүктү жаратуу үчүн ар бир жыныс үчүн 50 пайыздан кем болбогон эмес салттуу эмес жана стереотиптүү эмес репрезентация болушу зарыл.

### 3. Үй-бүлөнүн ролун жана милдеттерин бөлүштүрүү

- Үй-бүлөлүк ролдор менен милдеттерди сүрөттөө да көнүмүш жана салттуу эмес үй-бүлөлүк ролдордун (үй иштерине жардам берген эркектер, чечим кабыл алган аялдар ж.б.) 50% / 50% айкалышында болушу сунушталат.

Мисал: Төмөндөгү сүрөттөр үй-бүлөдө гендердик ролдордун бөлүштүрүлүшү жөнүндөгү стереотипти бекемдейт: “Аял – үй кожойкеси” (үй башкарат, үй жумуштарын жасайт), “Эркек (чоң ата)гезит окуйт, эркек коомдогу жана дүйнөгү кырдаалдан кабардар болушу керек”:



Мындай учурларда үй чарбасындагы милдеттердин бирдей бөлүштүрүлүшүн чагылдырган иллюстрацияларды жана стереотиптик эмес гендердик ролдордун мисалдарын сунуштоо, алмаштыруу же толуктоо зарыл.

### 4. Социалдык ролдордун бөлүштүрүлүшү

Социалдык түзүмдө кыздар менен балдарга тандоо үчүн көбүрөөк же азыраак жеткиликтүү болгон ар түрдүү ролдор ыйгарылган – кыздар мушташа албайт, өзүнө лидерлик роль ала албайт ж.б. Ушул стереотиптер кайра жаралбашы үчүн буга көз салып туруу зарыл. Бул өзгөчө эркек балдардын өнүгүүсү үчүн маанилүү, анткени көп учурда жүрүм-турумдун делинквенттик жана зомбулукка байланышкан агрессивдүү формалары “идеалдуу маскулиндик” образга камтылат же ченемдештирилет.



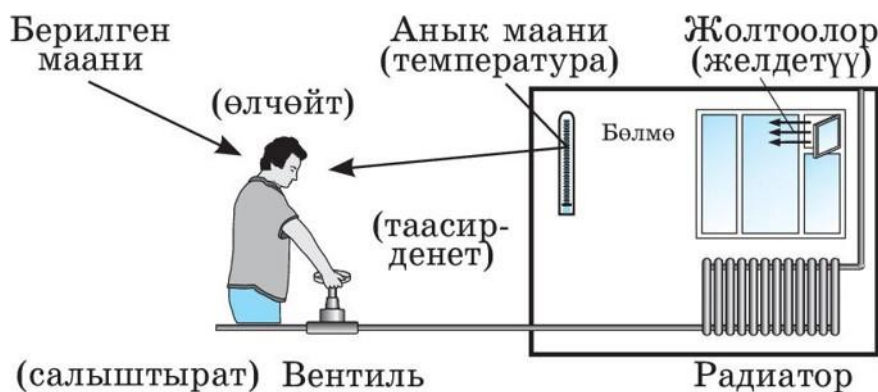


## 5. Кесиптер жана алектенүүлөр

- Көпчүлүк гендердик стереотиптер эмгек рыногу менен ар кыл кесиптин жеткиликтүү болушундагы теңсиздикке алып келет. Окутуу учурунда бул стереотиптер эркек балдарды табигый илимдер менен математиканы көбүрөөк окуп-үйрөнүүгө, ал эми кыздардын гуманитардык чөйрөгө жакыныраак болууга шыктандыруунун эсебинен жаралып турат. Натыйжада, мисалы, кыздар көп учурда мейкиндикте багыт ала билүүгө анча жөндөмдүү эмес болушат (бул боюнча жетиштүү түрдө машыкпагандыктан), ал эми балдар өз эмоцияларын жакшы түшүнбөй, аларды билдирүүдө чабалдык кылышат. Кесип тандоо учурунда бул стереотиптер жанданып, айлыгы жакшы болгон кесипке, ошондой эле киреше бөлүштүрүүгө жетүүнүн бир кылка эмес болушуна алып келет.

Ошондой эле ар кандай жыныстагы адамдар үчүн бош убакытты өткөрүү жана эс алуу мүмкүнчүлүктөрү теңдеш чагылдырылышы керек.

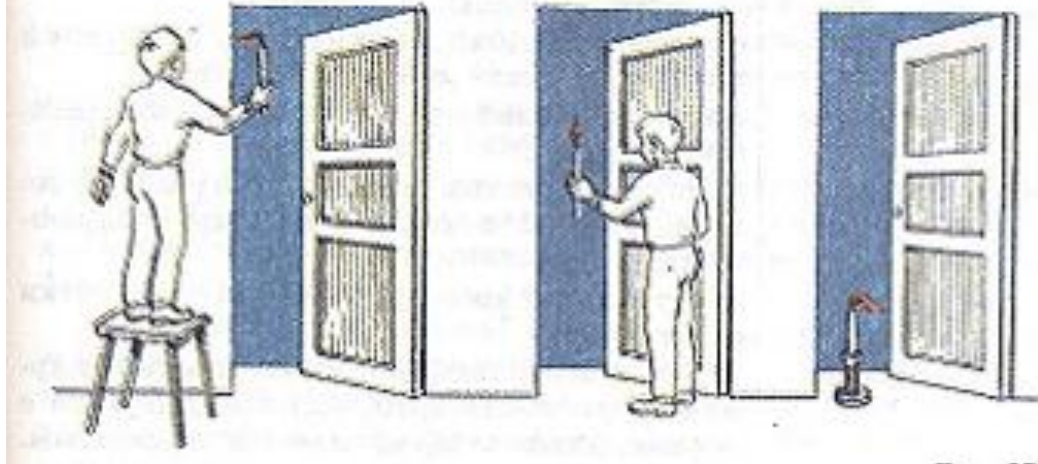
*Тапшырмаларда, көнүгүүлөрдө, өзгөчө так илимдерде каармандардын басымдуу бөлүгү эркектер болуп саналат, бул илим эркектик чөйрө деген ойду бекемдейт. Төмөндө мектеп окуу китептеринен айрым мисалдар келтирилген:*



**47-сүрөт. Бөлмөдө абанын температура-сын жөнгө салуунун принциби.**

## § 40. ДВИЖЕНИЕ ВОЗДУХА

Откройте дверь из тёплой комнаты в холодную или коридор. Поместите горящую свечу на пороге (рис. 67). Вы увидите, что пламя отклоняется в сторону тёплого помещения. Значит, тяжёлый холодный воздух распространяется из коридора в комнату по низу. Если же свечу поднять, то можно увидеть, что вверху у двери пламя отклоняется в сторону холодного коридора. Значит, вверху движется вытесненный холодным, более лёгкий тёплый воздух.



### 6. Этностук топтордун репрезентациясы

- Этностук көпчүлүктүн өкүлдөрүн, алардын ысымдарын, ошондой эле кыргыздардын салттуу маданияты менен ассоциацияланган символдор менен буюмдарды (боз үйлөр, комуздар, калпактар ж.б.) эске салуулар жана сүрөттөөлөр китептин көлөмүндө башка этностук топтор менен маданияттардын, анын ичинде дүйнөнүн башка өлкөлөрү менен региондорунун тургундарынын сүрөттөлүшүнө карата 70% / 30% катышынан төмөн эмес болуп теңдештирилиши керек..
- Көнүгүүлөргө киргизилген же окуу үчүн сунушталган тексттер кыргыздардан турган көпчүлүк жана башка топтор үчүн 70%/30% катышында этностук жана маданий таандыгы боюнча теңдештирилиши керек.

*Жалпы билим берүүчү мектептердин 1-класстары үчүн окуу китебинен этникалык көп түрдүүлүктүн образынын оң үлгүсү (Кубаталиева Б., Абыканова А., Асаналиева М. Алиппе (Букварь):*

## МЕКЕНИМ — КЫРГЫЗСТАН



- Эч бир топ башка топко караганда өнүгүүнүн “өркүндөтүлгөн” / “бийик” стадиясында турган, ошондой эле бийигирээк моралдык стандарттар менен маданий ченемдери бар топ катары көрсөтүлбөшү керек. Бул этностук көпчүлүккө да, көбүнчө европалык мамлекеттер, АКШ, Россия, Япония ж.б.ушул ролдун аткаруучусу катары кабылданган “байкенин” моделине багытталган сүрөттөөлөргө да тиешелүү болуп саналат.

- Этностук азчылыктын же башка өлкөлөр менен калктардын өкүлдөрүн, алардын ысымдарын, ошондой эле ар кайсы элдердин салттуу маданияты, өзгөчөлүгү менен ассоциацияланган символдор менен буюмдарды (балалайка, тебетей, селде ж.б.) эске салуулар жана сүрөттөөлөр басымдуулук кылбашы керек. Башка топтор менен маданияттардын өкүлдөрү көбүнчө ушундай эле иштер менен алектенип, ушуга окшош эле көйгөйлөрдү чечип жаткан адамдар сыяктуу көрсөтүлүшү керек.

### 7. Аялуу топторду репрезентациялоо

- Коомдо майыптыгы бар же өзгөчө педагогикалык муктаждыктары бар балдарга жана/же чоң адамдарга карата стереотиптүү жүрүм-турумду/жагдайларды эске салуу же сүрөттөө. Бул сүрөттөөлөр майыптыктын медициналык моделин чагылдырат, мында майыптыгы бар адам ар кандай параметрлер (мисалы, ден-соолугун абалы) боюнча ченемге шайкеш келбеген адам катары көрсөтүлөт. Социалдык модель майыптыгы бар адамдарга/балдарга активдүү турмуштук позицияны карманууга жардам берген жамааттар менен чөйрөнүн коомдун бардык мүчөлөрүн камтыган жана аларга ыңгайлашкан ролун билдирет;
- Балдар менен кичүү адамдар кадыр-барктууларга баш ийип, өз позициясын коргоого мүмкүнчүлүгү (же эрки) жетпегендер катары сүрөттөлөт;
- Улгайган адамдарды эске салуу жана сүрөттөө 50% / 50% катышында теңдештирилиши керек: улгайгандарды колдоого муктаж адамдар катары, ошондой эле өлкөнүн өнүгүүсүнө өз салымын кошуп жаткан коомдун активдүү жана эмгектене билген мүчөлөрү катары салттуу түрдө сүрөттөө.



- Балдарды (эң кичинекей наристе болсо да) кам көрүүнүн жана тил алуунун объекти катары сүрөттөө эске салуу менен сүрөттөөлөрдүн 15 пайынынан ашпашы керек. Балдар каалагандай жамааттын активдүү жана жоопкерчиликтүү мүчөлөрү болуп саналат, алардын позициясы урматталууга, ал эми белгилүү бир милдеттерди аткарууга болгон шык-жөндөмү менен каалоосу колдоого алынууга тийиш.

## 8. Басмырлоо жана теңсиздик

- Расалык, этностук, социалдык топтордун же ар кайсы азчылыктардын топторунун дарегине карата касташуу тилин же сыпайгерчиликсиз атоолорду тийиштүү комментарийлерсиз пайдалануу (мисал катары эмес, текстте пайдаланылган).

Касташуу тили өзүнө каалагандай терс же ар-намысты басмырлаган коннотацияларды камтыйт, айталы, жагдайдын контекстине тиешеси болбогон “кавказ улутундагы адамдар” деген аныктама же адамдардын расалык таандыгына шилтеме берүү сыяктуу коннотациялар. расалык, этникалык, социалдык же азчылык топторуна кайрылуу үчүн туура эмес белгилөөлөрдү/сүрөттөрдү колдонуу.

Топторду ошол топтун өкүлдөрү айткысы келбегендей же аларга ылайыксыз туура эмес атоо (мисалы, АКШда “негр” деп эмес, “афроамерикалык” деп атоо кабыл алынган; Европада “цыгандар” дебей, “Рома эли” деп жазуу, Кыргызстанда орус тилинде да “киргизы” деп эмес, “кыргызы” деп жазуу ж.б.). Андан тышкары, тигил же бул аймакта жүздөгөн жыл илгери жашап кеткен калктарга карата топтордун заманбап аталышын колдонуу да сыпайгерчиликке жатпайт. Жөн эле “гректер” деп жазбастан, “байыркы гректер” же “Афины шаарынын тургундары” деп, же болбосо жөн эле “уйгурлар” деп эмес, “уйгур каганатынын өкүлдөрү” деп жазуу туура болот.

- Географиялык деңгээлдеги түзүмдүк теңсиздикти эске салуу же сүрөттөө (өлкө региондорунун, глобалдык региондордун ортосунда).

Теңсиздикти сүрөттөө анын пайда болушунун географиялык же тарыхый жагдайларын түшүндүрүү менен коштолушу керек. Мисалы, европалык өлкөлөрдүн жогорку деңгээлде өнүгүшү башка континенттерди кылымдар бою колониялаштырууга байланышкан. Гендердик теңсиздик аялдардын көпчүлүгүнүн каалоосу менен умтулуусуна көз каранды эмес, ал өнүгүү, тарбиялоо жана билим алуунун жеткиликтүү болушу менен шартталган. Мигранттардын үй-бүлөлөрү жергиликтүү калкка салыштырмалуу, материалдык көз караштан албаганда да - жаңы шарттарга көнүп кетүү көз карашынан алганда, башынан эле кыйыныраак жагдайда болушат ж.б.

- Түзүмдүк теңсиздик жана гендердик зомбулук көйгөйү.

Текстте кыздарга, аялдарга карата басмырлоо кандайча сүрөттөлүп жаткандыгына көңүл буруу маанилүү болуп саналат. Мындай басмырлоону ченемдештирүүгө, актоого жол берилбейт. Коом таануу, тарых окуу китептеринде көп учурларда узакка созулган гендердик теңсиздикке жана басмырлоого тийиштүү көңүл бурулбайт жана тарыхый баа берилбейт, тескерисинче, кандайча, кандай факторлордун аркасында позитивдүү өзгөрүүлөр болуп, аялдардын абалы жакшыргандыгы белгиленбейт. Гендердик, үй-бүлөлүк зомбулукту ченемдештирүүгө, актоого же ага романтикалуу түс берүүгө, курмандыкты виктимизациялоого эч убакта жол берилбейт. Тигил же бул түрдө гендердик, үй-бүлөлүк зомбулук сүрөттөлгөн адабий, көркөм чыгармаларды пайдалануу зомбулукка жол бербөөнү талдоого, талкуулоого байланышкан тийиштүү суроолор менен коштолушу керек.





Кээде окуу китептеринде зарылдыгы жок эле факты жүзүндөгү маалымат катары диний булактарга шилтемелер берилген учурлар бар. Мисалы, Ной жана анын уулдарына чейинки санжырага көз салса болот деген эске салуулар бар, же диний мүнөздөгү насыят окуялар.

### **9. Согуштар, жаңжалдар жана массалык зомбулуктар**

- Ар кыл калктардын жана башка социалдык топтордун, этномаданий жана улуттук жамааттардын ортосундагы согуштарды, жаңжалдарды жана тирешүүлөрдү негизсиз эле сүрөттөө.

Тарыхты согуштар менен жаңжалдардын кезектешкен ирети катары элестетүү куралдуу тирешүүлөрдү жаңжалдар менен көйгөйлөрдү (биринчи кезекте, эреже катары, экономикалык көйгөйлөрдү) чечүү ыкмасы катары ченемдештирет. Мында тарыхый процесстин жаратмандык жагы, маданий, техникалык жана илимий жетишкендиктер, тиричилик менен жашоо образындагы өзгөрүүлөр, жаңы кесиптердин жана жаңы ролдордун жаралышы көз жаздымда калып калат. Окуу китептериндеги согуштун же жаңжалдын кандай болбосун сүрөттөлүшү экономика, саясат же маданият чөйрөсүндөгү өнүгүүгө байланышкан баяндоо логикасы менен негизделиши керек, мында өнүгүү процесси жөнүндө түшүнүк негизги түшүнүк катары болуп, согуштар болсо ушул өнүгүүнүн логикасынан улам келип чыккан зарылдыкка жараша гана эске салынышы керек. Мында жаңжалга тартылган бардык тараптардын ролу толугу менен көрсөтүлүүгө тийиш – анын ичинде согуштун айынан колдоосуз калган аялдар, кары-картаңдар жана балдар, экономиканын урашы, түшүмдөн айрылуу, ачарчылык ж.б. чагылдырылышы керек.

Ошентип, окуу китептериндеги тексттер жана иллюстрациялар гендердик нейтралдуу болушу мүмкүн (ойдон чыгарылган же жомоктогу каармандар, жаныбарлар, суроонун же маанилүү маалыматтын жанында жөн гана иконография). Эгерде алар нейтралдуу болбосо, анда критерийлер боюнча белгилүү бир тең салмактуулук керек.

### **3.4. Окуу-методикалык комплекстердин дискриминацияга каршы жана гендердик экспертизасынын сандык жана сапаттык критерийлери**

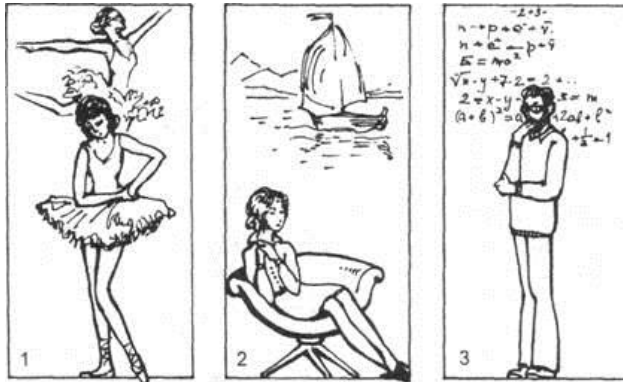
#### **Сандык критерийлер:**

- Кыздар менен балдар, эркектер менен аялдар каарман болгон сүрөттөр менен тексттер болжол менен бирдей санда болушу керек;
- Тексттер менен сүрөттөрдө ар кандай курактагы, кесиптеги, социалдык статустагы адамдарды камтылышы керек;
- Тексттер менен сүрөттөрдүн үчтөн бир бөлүгүнө жакыны (предметке жана билим берүү баскычына жараша) көпчүлүккө таандык эмес же башка социалдык-маданий мейкиндиктерге (мисалы, башка өлкөлөргө, келечекке ж.б.) таандык болгон этностук топтордун өкүлдөрүн камтышы керек.;
- Ар кандай тексттер менен сүрөттөрдүн саны сапаттык критерийлерге шайкеш теңдештирилиши зарыл (кесиптер, социалдык чөйрө, үй-бүлөлүк ролдор);
- Жок дегенде бир нече сүрөттөр менен тексттер майыптыгы бар адамдар менен байланышкан болушу керек.

#### **Сапат критерийлери**

## Гендердик мүнөздөмөлөр

Тексттер менен сүрөттөр “табигый” делген айырмачылыктарга: аялдардын эркектерге салыштырмалуу күчү аз боло турганы, кыздардын көбүрөөк эмоционалдуу болушу, балдардын тентектиги ж.б. тиешелүү болгон гендердик стереотиптерди колдобошу керек. Төмөндө берилген сүрөттөр ТУУРА ЭМЕС тартылган. Эркектер да, аялдар да эс тутумдун бардык түрлөрүнө ээ болуп саналат, бирок сүрөттө эркектердин эс тутумунун логикалык мүнөзү, ал эми аялдардын эс тутумунун образдуу мүнөзү баса белгиленген. Эркектер да, кыздар да футбол ойноп, секирме менен секире алышат. Бардык сүрөттөрдө эки жыныстагы адамдар тең тартылса жакшы болмок.

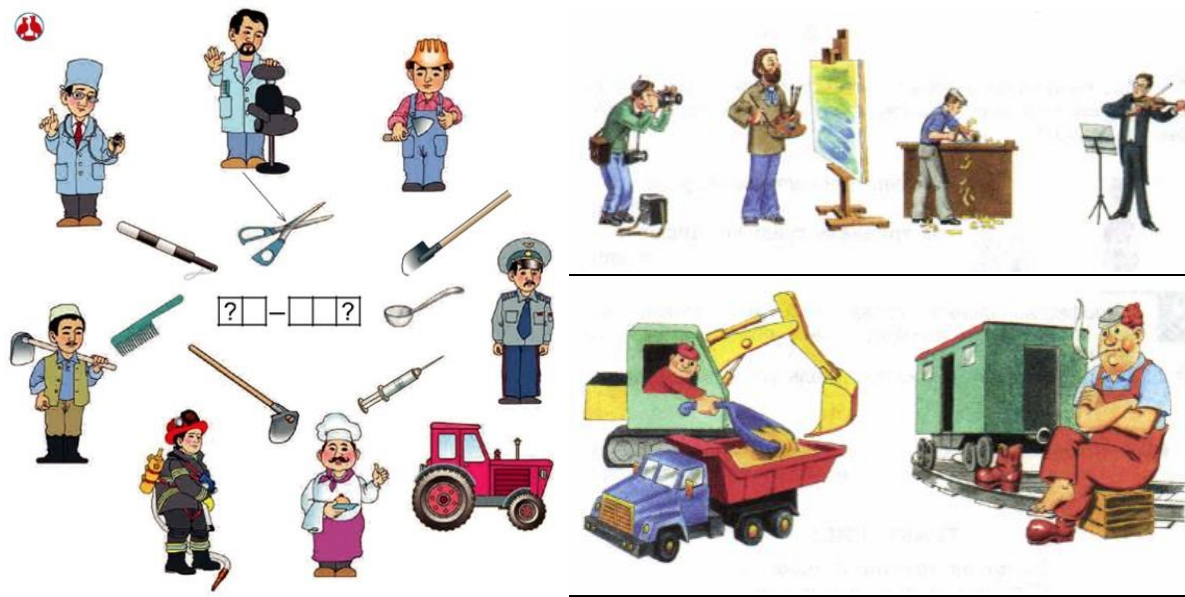


## Гендердик ролдор жана кесиптик стереотиптер

Тексттер менен сүрөттөр/иллюстрациялар эркектер менен аялдарды биздин маданиятыбызда салттуу түрдө эркектер менен аялдарга ылайык делген кесиптердин же алектенүүлөрдүн алкагында чагылдырбашы керек. Мисалы: көп учурда эркектердин гана машиненин рулун башкарганы, аялдардын гана кийим тигүүчү машине тигип жатканы, эркек балдар ачкычты же кандоочту кармап, ал эми кыздар шприцти же суу куйгучту кармап чагылдырылат. Же бир жыныстагы эки адамды бир сүрөттө окшош контекстте же бир бөлүктүн алкагында чагылдыруу керек, же болбосо стереотиптүү эмес сүрөттөрдү чагылдыруу зарыл, мисалы, эркек – мугалим, дарыгер, ашпозчу, тикмечи, ал эми аял – айдоочу, инженер, ремонттоочу ж.б.

ТУУРА ЭМЕС иллюстрациялардын мисалдары:

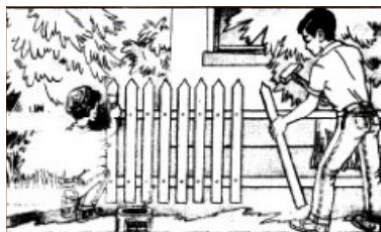
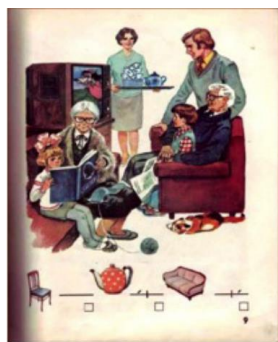
КЕСИП



Үй-бүлөлүк ролдор жана жаш курактык ролдор

Үй-бүлөнүн сүрөттөрү жана баяндалышы стереотиптүү үй-бүлөлүк ролдорду, мисалы, апасы менен кызы үй жыйнап, атасы гезит окуп же телевизор көрүп, же эркек балдары менен ремонт жасап жатышын чагылдырган ролдорду бекемдебеш керек. Андан көрө эркек балдар да, кыздар да катышкан бир ишмердикти көрсөтүп берсе жакшы болот. Мындан тышкары, окуу китептеринде (өзгөчө – башталгыч мектептерде) чоң ата менен чоң энелердин өтө стереотиптүү мүнөзгө ээ болгон сүрөттөрү көп кездешет. Көп учурларда чоң ата менен чоң эне айыл жергесинде жана салттуу иш менен алектенген катары чагылдырылат, мисалы, чоң эне түймө түйүп, чоң ата небересин атка минүүгө үйрөтүп жаткан болот. Муундардын өкүлдөрүн айылдык же шаардык жашоо образына байланыштырбай, ошондой эле улуу муундагы адамдарды активдүүрөөк жана социалдык турмушка аралашкан инсандар катары чагылдырган жакшы, анткени көпчүлүк окуучулардын чоң ата-чоң энелери пенсияга чыккандан кийин деле ишин улантышат. Балдар көп учурларда баш ийген абалда, же болбосо тил алган же тил албаган жагдайларга байланыштырылып сүрөттөлөт.

ТУУРА ЭМЕС иллюстрациялардын мисалдары:



Этномаданий көп түрдүүлүк



Сүрөттөр менен тексттерде ар кандай этномаданияттын өкүлдөрү болушу керек, анын үстүнө бул сөзсүз эле ушул топтун салттуу маркерлери (улуттук кийим, ишмердик түрү ж.б.) менен байланышта болушу керек эмес. Ар кайсы топтун өкүлдөрү ар кандай жагдайда чогуу жүргөнү сүрөттөлсө жакшы болмок, мисалы, жумушта, мектепте, майрамда, театрда жана башка жерлерде. Ар кайсы топтогу адамдар тигил же бул чөйрөгө же бир ишмердик чөйрөсүнө сөзсүз эле байланыштырылбашы керек (мисалы, кыргыздар тоодо боз үйлөрдүн жанында, өзбектер тандыр нандын же жемиштердин жанында).

### Майыптыгы бар адамдардын өкүлчүлүгү

Сүрөттөрдө жана тексттерде майыптыгы бар адамдар же өзгөчө педагогикалык муктаждыктары бар балдар да чагылдырылышы керек. Андан тышкары, окуу китептерде жеткиликтүү чөйрөнүн элементтери: пандустар, Брайль шрифти менен жарыялар ж.б. болгону жакшы. Майыптыгы бар адамдар менен балдар жалпы иш же оюн менен алектенип жаткан башка балдар менен катар эле коомдун активдүү мүчөлөрү катары чагылдырылышы керек.

ТУУРА иллюстрациянын мисалы:



### Социалдык мейкиндиктердин көп түрдүүлүгү

Тексттерде жана сүрөттөрдө ар кандай мейкиндиктердин: шаардык, айылдык, өндүрүштүк, үйдөгү, жаратылыш ландшафынын тең салмактуулугу чагылдырылышы керек. Айрым окуу китептеринде, өзгөчө башталгыч мектептериндеги окуу китептеринде боз үйлөр жана жылкылар чагылдырылган айылдык пасторалдык пейзаждар заманбап техника, имараттар, транспорт, ал гана эмес мектептердин сүрөттөрүнүн санына караганда кыйла басымдуулук кылат. Окуучуларда Кыргызстанда жана бүткүл дүйнөдө орун алган ар кандай чөйрөлөр жөнүндө визуалдык элестетүүлөр менен түшүнүктөр калыптанышы зарыл.



## 4. БИЛИМ БЕРҮҮ СТАНДАРТТАРЫНА ЭКСПЕРТИЗА ЖҮРГҮЗҮҮ БОЮНЧА СУНУШТАМАЛАР

Стандарттарда көрсөтүлгөн максаттар менен натыйжалар окуучулардын социалдык ыңгайлашуу мүмкүнчүлүктөрүн аныктайт. Мисалы, стандарттарда мектептердин бүтүрүүчүлөрү мамлекеттик жана расмий (эне тили эмес катары) тилди билишинин социалдык жана экономикалык жашоого эч кандай тоскоолдуксуз катышууга мүмкүнчүлүк бере тургандай деңгээлин көрсөтүү маанилүү болуп саналат. Маданият менен салттарды билүү кайсы бир маданияттардын бирин гана билүү менен чектелбейт, анткени бул бир этностук топтун маанилүү экендиги, ал эми башкалардын “экинчи даражада” экендиги жөнүндө түшүнүк жаратып коет. Урук чөйрөсүндөгү билим менен практикалык көндүмдөр бүтүрүүчүгө ал өзүнүн укуктарын коргоп, өз жарандык активдүүлүгүн адекваттуу түрдө көрсөтө алышы үчүн керек болот. Көп түрлүү коомдогу жашоо, анын ичинде гендердик теңчилик, маданий айырмачылыктар, ошондой эле ден-соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелген адамдардын өзгөчөлүктөрү жөнүндө түшүнүктөр стандарттарда чагылдырылышы керек. Эгер стандарттардагы максаттар менен натыйжалар ийгиликтүү социалдык ыңгайлашуу үчүн реалдуу мүмкүнчүлүктү сунуштабаса, алар түзүмдүк зомбулуктун өсүшүнүн булагы болуп калышат.

Ошентип, билим берүү стандарттарын төмөнкү критерийлердин көз карашынан талдоо зарыл:

1. Билим берүү максаттары менен натыйжалары коомдун сегменттерге бөлүнүшүнө эмес, окуучулардын коомго интеграциялануусуна багытталышы керек;
2. Стандарттар четтетүүчү эмес, инклюзивдүү мүнөзгө ээ болушу керек;
3. Билим берүү жыйынтыктары социалдык өз ара иштешүүнүн мүмкүнчүлүктөрүн чектебестен, кайра кеңейтиши керек;
4. Натыйжалар катаал позицияга жана “туура” же “туура эмес” деген пикирдин бир мааниде гана болушуна эмес, сынчыл ой жүгүртүүгө жана жүрүм-турумдун ийкемдүү болушуна дем бере тургандай жазылышы керек.

Экспертиза жүргүзүү үчүн документтин предметтик билим берүү стандартын камтыган бардык бөлүктөрү каралып чыгат. Эксперт окуу чөйрөсүнүн стандарты менен мүнөздөмөлөрүн иштеп чыгуунун негизин түзгөн жалпы жоболорго көңүл бурат (анын ичинде кабинеттин жасалгаланышы менен окутуунун кошумча каражаттарына).

Тематикалык линиялар жана билим берүү жыйынтыктары жайгаштырылган таблицалар сунушталган бир теманын алкагында төмөнкү позициялардан бааланат:

- Ушул тема гендер, этно-маданий, диний, социалдык көп түрдүүлүк маселелерин талкуулоону кошууга мүмкүндүк береби?
- Бул темада гендер, этно-маданий, диний, социалдык көп түрдүүлүк маселелери жетиштүү чагылдырылганбы?
- Билим берүү натыйжалары гендердик теңчилик, социалдык инклюзия жана басмырлабоо чөйрөсүндөгү компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга багытталышы үчүн, эксперттин көз карашынан алганда, бул темага дагы эмнелерди кошуу керек?



## Долбоор жөнүндө

«ДаткаЙым – Гендердик теңчиликке жаңыча жетишүү!» долбоору билим берүү, массалык маалымат каражаттар чөйрөсүндөгү гендердик жана социалдык дискриминацияны пропагандалоону жоюу аркылуу, ошондой эле 5- Туруктуу өнүгүү максатына ылайык гендердик дискриминацияга натыйжалуу жана жемиштүү таасир этүү аркылуу коомдо терең тамырын жайган патриархалдык жүрүм-турумдун өзгөрүүсүнө көмөктөшүүнү көздөйт. Долбоор мамлекеттик органдарды, жарандык коомдук уюмдарды, билим берүү уюмдарын, массалык маалымат каражаттарын гендердик теңчиликти жайылтууда колдоого жана гендердик басмырлоону алдын алууга, коомдун бардык деңгээлинде гендердик позитивдүү маалыматтарды жайылтууга багытталган.

«ДаткаЙым – Гендердик теңчиликке жаңыча жетишүү!» долбоору 2019-2022-жылдары “Социалдык технологиялар агенттиги” коомдук уюму (Кыргыз Республикасы) жана “Данило Долчи” чыгармачыл өнүктүрүү борбору (Италия) тарабынан Европа Биримдигинин каржылык колдоосу менен ишке ашырылат. (Демократияны жана адам укуктарын колдоонун Европалык инструменти – 2018-2019-жылдары Кыргызстанды колдоонун мамлекеттик программасы).

## АРТЫКЧЫЛЫКТУУ БАГЫТТАР

### Стереотиптерден эркин билим берүү

Стандарттарды жана окуу-усулдук комплекстерди гендердик жана дискриминацияга каршы экспертизадан өткөрүүгө колдоо көрсөтүү жана Кыргыз Республикасынын билим берүү кызматкерлеринин гендердик компетенттүүлүгүн жогорулатуу.

### Гендердик сезимтал ЖМК Стандарттары

Кыргызстанда гендердик сезимтал журналистиканын стандарттарын иштеп чыгууга жана жайылтууга көмөктөшүү, Жогорку окуу жайларга журналистика боюнча адистерди даярдоодо бул стандарттарды колдонуу боюнча усулдук колдоо көрсөтүү, массалык маалымат каражаттары, гендердик эксперттер жана бейөкмөт уюмдардын ортосундагы кызматташтыкты жакшыртуу.

### Гендердик саясатты ишке ашыруу боюнча кызматташуу

Гендердик маселелер боюнча жооптуу министрликтердин, ведомстволордун, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын адистеринин потенциалын жогорулатуу жана, гендердик күн тартибин илгерилетүү максатында мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен натыйжалуу өз ара аракеттенүү үчүн жарандык коомдук уюмдардын потенциалын чыңдоо аркылуу улуттук жана жергиликтүү деңгээлде гендердик басмырлоону жана зомбулукту алдын алуу, ага таасир этүү боюнча ведомстволор аралык кызматташууну колдоо.

## Долбоордун продукттары жана жыйынтыктары:

- Долбоордун артыкчылыктуу багыттары боюнча гендердик изилдөөлөр жана аналитикалык серептер;



- Артыкчылыктуу багыттардын алкагында гендердик маселелерди жөнгө салуучу ченемдик укуктук документтер;
- Долбоордун максаттуу топтору үчүн кыргыз жана орус тилдеринде методикалык колдонмолор, окуу куралдары;
- Кыргыз жана орус тилдериндеги тренингдик модулдар, окутуучу курстар, анын ичинде онлайн форматта;
- Кыргыз жана орус тилдеринде видеороликтер, маалымат жана билим берүүчү материалдар, маалыматтык кампаниялар жана акциялар;

Бардык деңгээлде натыйжаларды жайылтуу жана максаттуу топторду тартуу боюнча иш-чаралар.

Долбоор тууралуу толук маалыматты долбоордун веб-сайтынан жана социалдык баракчаларынан тапса болот:

Вебсайт: <https://hero-datkayim.kg/>

Фейсбук: <https://www.facebook.com/DatkAyim2019>

Инстаграмм: [https://instagram.com/datkaiym\\_hero?igshid=zici5bc7e8yq](https://instagram.com/datkaiym_hero?igshid=zici5bc7e8yq)

Ютуб: <https://www.youtube.com/channel/UCwVLDlowjyokVfRr1JtYiTw>